



บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จอมพลถนอม กิตติขจร (เกิด 11 สิงหาคม พ.ศ.2454 – อัสัญกรรม 16 มิถุนายน พ.ศ.2547 อายุ 93 ปี) ดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองเป็น “นายกรัฐมนตรี” ของไทยรวม 10 ปี 8 เดือน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่นับแต่การเปลี่ยนระบอบการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนั้น จอมพลถนอมก็เป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองที่มีระยะเวลายาวนานเป็นอันดับที่สองรองจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งนี้ จอมพลถนอม กิตติขจรเป็นผู้นำทางการเมืองของไทย 2 ช่วงเวลาด้วยกัน ช่วงเวลาแรก เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่างวันที่ 1 มกราคม ถึงวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2501 รวม 10 เดือน ช่วงเวลาที่สอง ระหว่างวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2506 ถึงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 รวม 9 ปี 10 เดือน

การเป็นผู้นำทางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจรทั้ง 2 ช่วงเวลานี้ กล่าวได้ว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างสำคัญประการหนึ่ง คือ การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงเวลาแรก เป็นเสมือน “ผู้นำเชิงตัวแทน” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในช่วงเปลี่ยนผันทางการเมือง ขณะที่ในช่วงเวลาที่สองมีลักษณะการเป็นผู้นำที่จะต้องสร้างความชอบธรรมทางการเมือง เพื่อดำรงสถานภาพการเป็นผู้นำฝ่ายบริหารของตนไว้ให้ได้ยาวนานที่สุด

ช่วงเวลาที่หนึ่ง จอมพลถนอม กิตติขจร เป็น “นายทหารการเมือง” คนสำคัญรองจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ของ “คณะทหาร” ที่ทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อ 16 กันยายน พ.ศ.2500 อันเป็นผลจากปัจจัยการแข่งขันและต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มทหารการเมืองในช่วงเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากปรากฏการณ์ของปัญหา “การเลือกตั้งสกปรก” เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 ทั้งนี้ รัฐบาลชั่วคราวของนายพจน์ สารสิน ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากคณะทหารนั้น ได้ดำเนินการจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วไปขึ้นใหม่ในช่วงปลายปีเดียวกัน คือเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2500 หากทว่าสถานการณ์ทางการเมืองหลังการเลือกตั้งก็เป็นปัจจัยให้จอมพลถนอม กิตติขจร (ขณะนั้นยศ พลโท) ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (และได้เลื่อนยศเป็น พลเอก) โดยการสนับสนุนของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะทหาร

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์และปัญหาทางการเมืองในระบบรัฐสภาสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรในปี พ.ศ.2501 นี้ ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้จอมพลถนอมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และร่วมมือกับคณะทหารคณะเดิม ทำการ “ปฏิวัติ” รัฐบาลรักษาการของตนเองเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 อันทำให้ระบบการเมืองไทยนับแต่นั้นมาเป็นระบบการปกครองแบบเผด็จการทหาร มีจอมพล

สฤษฎี ธารราชต์ เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ โดยจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งรองหัวหน้าคณะปฏิวัติ ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลตาม “ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร” พ.ศ.2502 จอมพลถนอมก็ได้ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ในรัฐบาลของจอมพลสฤษฎี ธารราชต์

โดยสรุปในช่วงเวลาแรกนี้กล่าวได้ว่า การเป็นผู้นำทางการเมืองหรือนายกรัฐมนตรีของจอมพลถนอม กิตติขจร มีลักษณะเป็น “ผู้นำเชิงตัวแทน” ของ “คณะทหาร/คณะปฏิวัติ” ภายใต้อำนาจการนำของจอมพลสฤษฎี ธารราชต์ เพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการด้านความชอบธรรมทางการเมืองจากระบบรัฐสภาและการเลือกตั้ง มาเป็นการใช้ความชอบธรรมทางการเมืองจากกำลังอำนาจของกองทัพโดยตรง

ช่วงเวลาที่สอง จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองหรือนายกรัฐมนตรีต่อจากจอมพลสฤษฎี ธารราชต์ ที่ถึงแก่อสัญกรรมในขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (8 ธันวาคม พ.ศ.2506) ซึ่งจอมพลถนอมดำรงสถานะ “ผู้นำ” ทางการเมืองครั้งนี้อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาถึง 9 ปี 10 เดือน จนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 และเมื่อพิจารณาจากการปรับเปลี่ยนระบบทางการเมืองในช่วงเวลาที่สองนี้ พบว่าสามารถจัดแบ่งระยะเวลาทางการเมืองออกเป็น 3 ระยะด้วยกัน ดังนี้

ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2506 ถึงวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ.2512 รวม 5 ปี 3 เดือน คือนับแต่การขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อจากจอมพลสฤษฎี ธารราชต์ ทั้งนี้ภายใต้ “ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร” พ.ศ.2502 ที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสูงยิ่งตามที่ระบุไว้ใน “มาตรา 17” จนถึงวันที่มีการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ (7 มีนาคม พ.ศ.2512) หลังการเลือกตั้งทั่วไป ช่วงระยะแรกนี้ยังคงเป็นระบบการเมืองแบบเผด็จการทหาร

ระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ.2512 ถึงวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 รวม 2 ปี 8 เดือน จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยอาศัยความชอบธรรมทางการเมืองทั้งจากกองทัพและระบบรัฐสภา ตาม “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย” ที่ประกาศใช้เมื่อ 20 มิถุนายน พ.ศ.2511 และเป็นระบบการเมืองที่มีการเลือกตั้ง โดยการเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้มีขึ้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2512 ซึ่งเป็นครั้งแรกหลังจากที่เคยมีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งสุดท้ายเมื่อ 11 ปีก่อน อย่างไรก็ตาม การเมืองประชาธิปไตยแบบ “อำมาตยาธิปไตย” ในระยะดังกล่าวนี้ก็ยุติลงโดยการ “ปฏิวัติ” รัฐบาลตนเองของจอมพลถนอม กิตติขจร ในฐานะหัวหน้า “คณะปฏิวัติ”

ระยะที่ 3 ระหว่างวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 ถึงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 รวม 1 ปี 11 เดือน ซึ่งในระยะนี้สามารถแบ่งย่อยออกเป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ

ระยะที่ 3 ช่วงแรก ระหว่าง 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 ถึง 18 ธันวาคม พ.ศ.2515 รวม 1 ปี 1 เดือน เป็นช่วงลักษณะการปกครองแบบ “ปฏิวัติ” โดยจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งเป็น “หัวหน้าคณะปฏิวัติ” หรือในชื่อ “ประธานสภาบริหารคณะปฏิวัติ” ซึ่งปกครองและบริหารประเทศ โดย “ประกาศ” และ “คำสั่ง” ของคณะปฏิวัติ กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองแบบ “คณะปฏิวัติ” ที่ยาวนานที่สุด ในประวัติศาสตร์ของการยึดอำนาจทางการเมือง

ระยะที่ 3 ช่วงที่สอง ระหว่าง 18 ธันวาคม พ.ศ.2515 ถึง 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 รวม 10 เดือน เป็นระยะเวลาที่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ย้อนกลับไปใช้รูปแบบทางการเมืองในลักษณะของระยะที่ 1 อีกครั้ง โดยประกาศใช้ “ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร” เมื่อ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2515 กระทั่งจอมพลถนอม กิตติขจรต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และลี้ภัยทางการเมืองไปต่างประเทศในที่สุด

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาจากการดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองในช่วงเวลาที่สอง ซึ่งครอบคลุมระยะเวลาถึงหนึ่งทศวรรษนั้น พบว่าในสมัยดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนทางการเมืองเป็นระยะๆ ทั้งนี้ย่อมหมายความว่า จอมพลถนอม กิตติขจร ในฐานะผู้นำฝ่ายบริหารนั้นได้พยายามที่จะธำรงรักษาไว้ ซึ่งสถานภาพทางตำแหน่งและอำนาจทางการเมืองของตนและกลุ่มของตน อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ความยาวนานของการดำรงตำแหน่งในอำนาจทางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งนอกจากจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ก็ยังไม่มีนายกรัฐมนตรีทั้งที่เป็นทหารและพลเรือนคนใดจากอดีตถึงปัจจุบันที่เคยดำรงตำแหน่งยาวนานและต่อเนื่องเช่นนี้ สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยที่พอเพียงที่ควรจะได้รับ การใส่ใจในการศึกษาวิจัย เพื่อทำความเข้าใจการเมืองไทยในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจรนี้ด้วยเช่นกัน และหนึ่งในวิธีการศึกษาก็คือการศึกษายาทาททางการเมืองของ “ผู้นำทางการเมือง” หรือ “นายกรัฐมนตรี” ซึ่งการศึกษาในแนววิธีการนี้นอกจากการที่จะได้เข้าใจถึงบทบาทและบุคคลที่ศึกษาโดยตรงแล้ว ก็ยังเป็นการศึกษาที่จะช่วยฉายภาพทางประวัติศาสตร์ของยุคสมัยดังกล่าวให้เกิดความกระจ่างมากขึ้นนั่นเอง

1.2 การทบทวนวรรณกรรม

เมื่อเบนเนดิก แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) นำเสนองานศึกษาชิ้นสำคัญในการประเมินสถานะองค์ความรู้ด้านไทยศึกษาเมื่อปี พ.ศ.2521 ในเรื่อง “Studies of the Thai State: the State of Thai Studies” (paper submitted to the conference in Chicago, March 30, 1978) นั้น ข้อสังเกตข้อที่สองใน 6 ข้อนั้นกล่าวว่า¹

¹ Benedict Anderson, “Studies of the Thai State: the State of Thai Studies” (paper submitted to the conference in Chicago, March 30, 1978), p. 1. ข้อสังเกต 6 ข้อของเบนเนดิก แอนเดอร์สัน ก็คือ 1) แม้ไทยนั้นเปิด

งานศึกษาชิ้นสำคัญทั้งหมดที่ทำกันในทศวรรษ 2493 นั้น เราไม่มีงานที่พึงพอใจได้เลยในโลกลาษาอังกฤษ เกี่ยวกับความเป็นเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ยกเว้นวิทยานิพนธ์ที่ยังไม่ได้พิมพ์ของคนไทยคนหนึ่ง ทั้งนี้ไม่มีที่เกี่ยวกับยุคจอมพลถนอม-ประภาส และไม่มีเกี่ยวกับยุค “ประชาธิปไตย” ระหว่างปี พ.ศ.2516-2519

วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์ที่ยังไม่ได้พิมพ์ของคนไทยคนหนึ่งที่กำลังกล่าวถึงในที่นี้ เป็นของ Thak Chaloehtiarana. “The Sarit Regime, 1957-1963: The Formative Years of Modern Thai Politics.” Unpublished Ph.D. thesis, Cornell University

ข้อสังเกตข้างต้นที่มีระยะเวลาผ่านมาเกือบ 3 ทศวรรษแล้วนั้น ยังคงความจริงที่ไม่แตกต่างไปจากเดิมในโลกลาษาอังกฤษ งานศึกษายุคจอมพลสฤษดิ์ก็ยังคงเป็นงานของทักษ์ เฉลิมเตียรณที่ปรับปรุงวิทยานิพนธ์และตีพิมพ์เผยแพร่แล้วทั้งในฉบับภาษาอังกฤษและได้รับการแปลและตีพิมพ์ในฉบับภาษาไทย ส่วนยุคจอมพลถนอม-ประภาสก็ยังไม่มียานศึกษาใดๆ ในภาพรวมทั้งหมดเช่นเดิมสำหรับยุค “ประชาธิปไตย” นั้น ก็น่าจะจัดงานของ David Morell and Chai-anan Samudavanija, *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution* (1981) ไว้ในหัวข้อนี้ได้ และหากพิจารณางานศึกษาในโลกลาษาไทย ก็มีลักษณะที่ไม่ได้แตกต่างกันออกไปมากนักเช่นกัน นอกจากการมีรายละเอียดที่เพิ่มมากขึ้น กล่าวโดยสรุป จากการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ในระหว่างดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมือง พ.ศ.2506-2516 นั้นสามารถจัดแบ่งจากงานที่เกี่ยวข้องได้เป็น 7 กลุ่มด้วยกัน คือ

1. กลุ่มภูมิหลังประวัติจอมพลถนอม กิตติขจร

ในฐานะเป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งที่สำคัญสูงสุดนั้น ย่อมมีความสำคัญยิ่งที่ต้องพิจารณาปัจจัยภูมิหลังประวัติของจอมพลถนอม กิตติขจร ทั้งเรื่องบุคลิกภาพ ครอบครัวยุคและความสัมพันธ์

กว้างค่อนนักวิชาการตะวันตก แต่ก็มีงานวิชาการไม่มากนัก มีเพียง 6 ชิ้นสำคัญ 2) งานเกี่ยวกับไทยเขียนขึ้นเกือบทั้งหมดในช่วงทศวรรษ 2490 3) สถาบันทหารและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสองสถาบันสำคัญที่สุด แต่มีงานศึกษาอย่างลึกซึ้งน้อยมาก 4) ไม่มีหนังสือชีวประวัติทางการเมืองของไทยที่จะเทียบเคียงได้กับงานศึกษาชีวประวัติของโฮจิมินห์แห่งเวียดนาม อู๋ แห่งพม่า ชูการ์โน แห่งอินโดนีเซีย หรือ แมกไซไซ แห่งฟิลิปปินส์ 5) งานของคลาร์ค เนร์ (Clark Neher) เรื่อง *Modern Thai Politics* พิมพ์เมื่อ พ.ศ.2519 กว่าครึ่งเป็นบทเขียนจากทศวรรษก่อนหรือทศวรรษ 2500 และมีเพียง 3 เรื่องที่เขียนโดยนักรัฐศาสตร์ และ 6) ไม่มีงานที่วิพากษ์ตนเองเกี่ยวกับแนวทางการศึกษา หรือวิธีวิทยา

ทางสายตระกูล เรื่องของเพื่อนและเพื่อนร่วมรุ่น การศึกษา ประสบการณ์ชีวิตทางการทหาร ทางการเมือง แนวความคิดต่อเรื่องต่างๆ อย่างละเอียดก่อนการเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพราะย่อมมีผลต่อบทบาททางการเมืองในขณะดำรงตำแหน่งผู้นำฝ่ายบริหาร ทั้งนี้ภูมิหลังประวัติ ความเชื่อทัศนคติเดิมก่อนการดำรงตำแหน่ง ก็อาจจะถูกปรับเปลี่ยนไปไม่มากนัก โดยอาจหันไปรับแนวความคิดและคำอธิบายที่ตนพิจารณาแล้วมีค่ามีประโยชน์ต่อตนมากกว่า ในท่ามกลางแรงกดดันของกลุ่มต่างๆ และสภาพแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อรักษาสถานภาพทางอำนาจไว้ให้ได้อย่างยาวนานที่สุดนั่นเอง

ในแง่ภูมิหลังประวัติของจอมพลถนอมนี้ กล่าวได้ว่ามีหนังสือเพียง 3 เล่มที่ผู้ศึกษาหรือผู้ที่เขียนเกี่ยวกับจอมพลถนอมจะหยิบยกมาใช้เป็นฐานข้อมูลบอกเล่าด้านประวัติ ได้แก่

1) หนังสือเรื่อง “ถนอม กิตติขจร ชีวิตที่ผ่านมาในระยะ 60 ปี” ซึ่งเป็นหนังสือในวาระครบรอบ 60 ปีของจอมพลถนอม ทั้งนี้แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นภาพรวมด้านภูมิหลังประวัติและการทำงาน โดยเฉพาะด้านการทหาร ส่วนที่สองเป็นการรวบรวมข้อเขียนของตัวแทน “ลูกศิษย์” ทางทหารแต่ละรุ่นที่เคยเรียนกับจอมพลถนอมก่อนการรัฐประหาร พ.ศ.2490 ดังนั้น เนื้อหาจึงเป็นเรื่องบทบาทของจอมพลถนอมในการเป็นครูอาจารย์ และการมีส่วนร่วมรบในยุทธภูมิที่เชียงตุง ในช่วงปีแรกๆ ของสงครามโลกครั้งที่ 2 และส่วนที่สามเป็นการประมวลภารกิจในฐานะผู้นำทางทหารและผู้นำรัฐบาลว่าได้สร้างความก้าวหน้าในแต่ละด้านอย่างไรบ้าง รวมถึงการไปเยือนต่างประเทศ ข้อสังเกตต่อหนังสือเล่มนี้คือ แม้หนังสือเล่มนี้จะจัดทำในปีที่จอมพลถนอมกำลังดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ.2514 นั้น แต่หนังสือเล่มนี้ก็ไม่ได้เปิดพื้นที่ให้ “ผู้หลักผู้ใหญ่” หรือผู้ที่มีบทบาททางการเมืองและการเมืองในขณะนั้นได้เขียนได้เล่าเรื่องในด้านต่างๆ ที่ตนได้มีปฏิสัมพันธ์กับจอมพลถนอมด้วย โดยเฉพาะบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอมในสมัยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเด็นหนึ่งที่หนังสือนี้แสดงให้เห็นถึงปัญหาของจอมพลถนอมในขณะนั้นก็คือ กระแสการวิพากษ์วิจารณ์การต่ออายุราชการทหารในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด

2) หนังสือเรื่อง “บันทึกจากใจ”² ซึ่งเป็นงานในลักษณะบันทึกโดยจอมพลถนอมเองเป็นตอนๆ ซึ่งในย่อหน้าแรกได้ให้ข้อมูลว่าเป็นการเขียนขึ้นเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นตอนๆ ทุกวันจันทร์ต่อเนื่อง แต่ไม่ได้ระบุว่าเขียนขึ้นเมื่อปีใด แต่ก็น่าจะหลังปี พ.ศ.2519 แล้ว บันทึกนี้เน้นไปที่เรื่องของครอบครัว เรื่องการเป็นครู เรื่องการทหาร เรื่องสุดท้ายคือปัญหาการถูกยึดทรัพย์ของตน

² ถนอม กิตติขจร ชีวิตที่ผ่านมาในระยะ 60 ปี (พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514).

³ จอมพลถนอม กิตติขจร, บันทึกจากใจ (สระบุรี: โรงพิมพ์ปากเพรียวการช่าง 2, 2532).

จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เนื้อหาโดยรวมนั้นหาได้เล่าถึงบทบาททางการเมืองซึ่งจอมพลถนอมมีอย่างเด่นชัดตลอด 16 ปี ระหว่าง พ.ศ.2500-2516

จากข้อพิจารณาต่อหนังสือทั้ง 2 เล่มดังกล่าว พบว่า หากหนังสือทั้ง 2 เล่มนี้เป็นเสมือนข้อมูลฐานประวัติของจอมพลถนอมนั้น หนังสือเล่มนี้ก็ได้ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับบทบาททางการเมืองในสมัยดำรงตำแหน่งผู้นำฝ่ายบริหารอย่างละเอียดและพอเพียง หนังสือที่นำข้อมูลของสองเล่มข้างต้นไปใช้ต่อนั้น ก็ย่อมจะมีแนวเรื่องที่เล่าถึงภูมิหลังประวัติของจอมพลถนอมในลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน เช่น

สมภพ จันทรประภา เรื่อง “ชีวิตและงานของจอมพลถนอม กิตติขจร”⁴ เล่มนี้ก็คือการนำส่วนแรกที่เขียนขึ้นโดยสมภพที่อยู่ในหนังสือเรื่อง “ถนอม กิตติขจร ชีวิตที่ผ่านมาในระยะเวลา 60 ปี” เพื่อพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่ตามคำขอของภรรยาของจอมพลถนอมในขณะนั้น

ทรงสุตา ขอมคณิ เรื่อง “วันวานที่ผ่านมา”⁵ เป็นบทบันทึกของลูกสาวจอมพลถนอม แต่เมื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับบิดานอกเหนือจากเรื่องหุยมหิม ก็ข้อมูลได้จาก “ถนอม กิตติขจร ชีวิตที่ผ่านมาในระยะเวลา 60 ปี” ส่วนหนังสืออีกเล่มที่เป็นผู้เขียนคนเดียวกัน คือเรื่อง “กัณฑ์ต้องลม”⁶ แม้เป็นหนังสือแนวอัตชีวประวัติ แต่ก็พยายามที่จะให้ภาพของครอบครัวในฐานะที่ใกล้ชิดพระราชาวงศ์ การพบปะในสังคมชั้นสูงทั้งในและต่างประเทศ ส่วนการกล่าวถึงสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นเรื่องบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอมก็ไม่ได้ลงลึกในรายละเอียด และคำอธิบายก็ไม่แตกต่างไปจากที่เคยมีแต่ประการใด

นายหนวช (ศิลปชัย ชาญเฉลิม) เรื่อง “ชีวิตและงานของจอมพลถนอม กิตติขจร”⁷ เป็นงานสารคดีการเมืองของอดีตข้าราชการ ที่มีหน้าที่ปฏิบัติการด้านจิตวิทยาเพื่อการต่อสู้และปราบปรามคอมมิวนิสต์ในยุคสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ใช้ฐานข้อมูลจากหนังสือ “ถนอม กิตติขจร ชีวิตที่ผ่านมาในระยะเวลา 60 ปี” มานำเสนอด้วยการตัดต่อและจัดเรียงลำดับข้อมูลใหม่ ที่เน้นให้เห็นถึงการเป็นยุคสมัยพัฒนาในด้านต่างๆ และการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเอาจริงเอาจัง งานของนายหนวชชิ้นนี้ กล่าวได้ว่าก็คือข้อมูลครึ่งหลังของหนังสือ “ถนอม กิตติขจร ชีวิตที่ผ่านมาในระยะเวลา 60 ปี” ขณะที่หนังสือของสมภพ จันทรประภา เป็นข้อมูลครึ่งแรกของหนังสือเล่มเดียวกัน

⁴ สมภพ จันทรประภา, ชีวิตและงานของจอมพลถนอม กิตติขจร(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2515).

⁵ ทรงสุตา ขอมคณิ, วันวานที่ผ่านมา(กรุงเทพฯ: ดวงกลม, 2539).

⁶ ทรงสุตา ขอมคณิ, กัณฑ์ต้องลม(กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2542).

⁷ นายหนวช (ศิลปชัย ชาญเฉลิม), ชีวิตและงานของจอมพลถนอม กิตติขจร(กรุงเทพฯ: 2522).

ส่วนงานของ เทพมนตรี ลิมปพยอม ซึ่งเป็นหนังสือที่ออกมามีค่าสุดเกี่ยวกับจอมพลถนอม ชื่อเรื่อง “93 ปี จอมพลถนอม กิตติขจร กับประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่ต้องปรับเปลี่ยน”⁸ ก็เป็นหนังสือที่ต้องการเสนอถึงเหตุการณ์ “14 ตุลา” เป็นสำคัญ คุณ่าจะไม่ได้ต้องการกล่าวถึงประวัติชีวิตอย่างละเอียดทุกด้าน จากกำเนิดถึงอสัญกรรมของจอมพลถนอมเหมือนเช่นชื่อหนังสือที่ปรากฏเป็นตัวเลขอายุของจอมพลถนอมบนปกหนังสือแต่อย่างใด โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษครึ่งของการอยู่ในอำนาจทางการเมือง ณ จุดสูงสุด ในขณะที่ผู้เขียนได้เข้าไปใกล้ชิดแหล่งข้อมูลจากฝ่ายของจอมพลถนอมเอง สำหรับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 นั้น ประเด็นสำคัญของหนังสือนี้ก็เพื่อกล่าวถึงพลเอก กฤษณ์ สีวะรา กับ “เบื้องหลัง” เหตุการณ์ครั้งนั้น ส่วนเรื่อง “มือที่สาม” ยิงนักศึกษาซึ่งก็เป็นข้อมูลที่มีฐานข้อมูลเบื้องต้นมาจากการนำเสนอของนายหนวดยที่หนังสือของจอมพลถนอมเรื่อง “บันทึกจากใจ” ได้นำมาเสนอไว้ เรื่องพันเอกณรงค์กับ “การยิง” จากเฮลิคอปเตอร์หรือไม่ เรื่องปฏิเสธคำแถลงการณ์ของรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ที่ระบุว่าบุคคลทั้งสาม คือ จอมพลถนอม-จอมพลประภาส-พันเอกณรงค์นั้นต้องรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนภูมิหลังประวัติและภาพรวมทางการเมืองของจอมพลถนอมนั้น อาจกล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้ถือเป็นภาคผนวกเท่านั้น และใช้ข้อมูลจากหนังสือจอมพลถนอมสองเล่มหลักข้างต้น ไม่มีอะไรใหม่

3) หนังสือเกี่ยวกับจอมพลถนอมจนถึงเมื่อเป็นนายกรัฐมนตรีปี พ.ศ.2501 จะเน้นเรื่องการเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก รุ่น 2473 โดยข้อมูลมาจาก “อนุสรณ์รุ่น 2473”⁹ ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2498 ส่วนเรื่องทางการเมืองสมัยเป็นนายกรัฐมนตรีปี พ.ศ.2501 นี้ เห็นได้ว่าเป็นข้อมูลของผู้เขียนที่เป็นนักข่าวนักหนังสือพิมพ์ในขณะนั้น เช่นงานของ 913 (สว่าง ลานเหลือ) “จอมพลถนอม... นายคนซื้อ” และ ไทยน้อย - รุ่งโรจน์ ณ นคร “นายกรัฐมนตรีคนที่ 11 กับ 3 ผู้นำปฏิวัติ”

กล่าวสรุป แม้ดูว่าจะมีหนังสือหลายเล่มที่เกี่ยวกับประวัติจอมพลถนอม กิตติขจร แต่หนังสือในกลุ่มนี้ก็แสดงให้เห็นว่า มีช่องว่างทางองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอมในขณะดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมือง หรือ ผู้นำฝ่ายบริหารในช่วง พ.ศ.2506-2516 เป็นอย่างยิ่ง โดยเรื่องหรือประเด็นที่หนังสือกลุ่มนี้พยายามเน้นถึงคือภูมิหลังประวัติในฐานะเป็น “ครู

⁸ เทพมนตรี ลิมปพยอม, 93 ปี จอมพลถนอม กิตติขจร กับประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่ต้องปรับเปลี่ยน (กรุงเทพฯ: สนพ.ประวัติศาสตร์, 2547).

⁹ หนังสือ “อนุสรณ์รุ่น 2473” นั้น เป็นหนังสือที่ทราบว่ามืออยู่จากงานเขียนในชุดนี้ คือ 913 (สว่าง ลานเหลือ), จอมพลถนอม... นายคนซื้อ(พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2507); ไทยน้อย - รุ่งโรจน์ ณ นคร, นายกรัฐมนตรีคนที่ 11 กับ 3 ผู้นำปฏิวัติ(พระนคร: แพรวพิทยา, 2502), หน้า 133-272.

อาจารย์” ของนักเรียนทหาร กระทั่งถึงบทบาทในการรัฐประหารปี 2490 เป็นสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น การที่มีผู้เรียกกลุ่มผู้นำทางการเมืองในช่วงเวลานั้นว่าเป็น “กลุ่มสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส. (และณรงค์)” หนังสือกลุ่มนี้ก็แทบไม่ได้ให้ข้อมูลสายสัมพันธ์และบทบาทของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลประภาส จารุเสถียร และพันเอกณรงค์ กิตติขจร ในทางทหารและการเมืองสมัยดังกล่าวนี้อย่างละเอียดเอาเสียเลย เว้นแต่เรื่องตลกที่ว่าด้วยจังหวะก้าวของการดำรงตำแหน่งผู้นำในกองทัพ เมื่อพิจารณาเทียบกับ “ความเชื่อ” ที่มีอยู่ในปัจจุบันว่า ทั้ง 3 บุคคลนี้คือกลุ่มทางการเมืองเดียวกันอย่างไม่เคยแตกแยกขัดแย้งกันเองเลย

2. กลุ่มศึกษาเกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

งานศึกษาที่โดดเด่นและยังทรงอิทธิพลในการอธิบายยุคสมัยของ “คณะปฏิวัติ” นี้คืองานของ ทักซ์ เจลิมเคียร์น¹⁰ เรื่อง “การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” (แปลจาก *Thailand: The Politics of Despotism*) ซึ่งปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกด้านรัฐศาสตร์ที่ Cornell University ดังที่ได้รับการกล่าวถึงในงานของ Benedict Anderson ข้างต้น) งานศึกษานี้กล่าวได้ว่าทรงอิทธิพลต่อการอธิบายการเมืองในช่วง 16 ปีสมัยจอมพลสฤษดิ์-จอมพลถนอมมาจนถึงปัจจุบันนานเป็นระยะเวลาประมาณสามทศวรรษ และมีนัยอย่างสำคัญที่ทำให้ชื่อและบทบาทของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งเป็นผู้นำประเทศถึง 10 ปีในช่วงดังกล่าวนี้ (รวมถึงจอมพลประภาส จารุเสถียร) แทบจะสาบสูญหรือไร้บทบาททางการเมืองที่มีลักษณะของตนเอง มีเพียงสถานะของการเป็นผู้สืบทอดอำนาจที่อาจไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงก็ได้

งานของทักซ์เป็นงานที่ทำให้เกิดการยอมรับเป็นเบื้องต้นว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นผู้สร้างแบบแผนทางการเมืองใหม่ที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ซึ่งทำให้สถานะทางอำนาจของผู้นำทหารเข้มแข็ง ทั้งนี้งานศึกษาได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นพัฒนาการทางการเมืองในทศวรรษ 2490 ที่นับแต่ทหารเริ่มกลับเข้ามามีบทบาทหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กระทั่งเป็นเกมการเมืองแบบสามเส้าของจอมพล ป. - จอมพลผิน/พล.ต.อ.เผ่า (ชอชราชครู) - จอมพลสฤษดิ์ (สี่เสาเทเวศร์) ส่วนที่สองเริ่มจากการขึ้นสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ และอธิบายบทบาทของจอมพลสฤษดิ์ โดยผ่านปรัชญาการเมือง “พ่อขุน” ซึ่งทำให้งานวิชาการที่เคยเรียกยุคสมัยของจอมพลสฤษดิ์มาก่อน

¹⁰ ทักซ์ เจลิมเคียร์น, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ(แปลจาก *Thailand: The Politics of Despotism*, พิมพ์เมื่อปี พ.ศ.2522 โดยฉบับแปลจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2526) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 ปรับปรุงเพิ่มเติม แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และ ชำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548).

ว่าเป็นเพียง “ระบบเผด็จการทหาร” เท่านั้น ได้รับการปรับเปลี่ยนและให้จินตนาการของความรุ่งเรืองแห่งอดีตของยุคสุโขทัยลงไปว่าเป็น “ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์” ซึ่งกลายเป็นคำที่นักวิชาการได้นำไปใช้โดยทั่วไป ต่อมากล่าวถึงบทบาทการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยและผลกระทบจากการเมืองระหว่างประเทศ และท้ายสุดเป็นเรื่องของระบบราชการและบทบาทพระมหากษัตริย์ ซึ่งบทสรุปที่เด่นชัดคือ สถานะและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์มีเพิ่มพูนขึ้นมากกว่าสองทศวรรษก่อนหน้านั้น หรือนับแต่การปฏิวัติ พ.ศ.2475

งานศึกษาที่อยู่ในกลุ่มนี้ที่ศึกษาเฉพาะเรื่องบทบาทหรือยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ เพื่อจะนำไปสู่บทสรุปที่ว่า บทบาทและยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์นี้คือจุดเปลี่ยนหรือจุดเริ่มที่สำคัญของการเมืองเศรษฐกิจ และสังคมไทยนับแต่นั้นมา เช่น วิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของ ภิรมย์ แสนอิสระ, “จอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ กับการปกครองในระบบรัฐสภา พ.ศ.2501-2506” (2523); วรธิกา ดันดิรัตน์ไพศาล, “กระบวนการสร้างเสริมอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์” (2531); สินีนาฏ เวชแพทย์, “แนวคิดของจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม” (2539)¹¹

งานศึกษาตามแนวทางของทักษ์ ทำให้เกิดการสรุปโดยนัยเปรียบเทียบกับผู้ที่ขึ้นดำรงตำแหน่งทางการเมืองสืบต่อจากจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งก็คือจอมพลถนอม กิตติขจร ว่ายุคสมัยหลังจากนั้นมา ผู้นำทางการเมืองก็เพียงแต่รับผลต่างๆ ที่ริเริ่มขึ้นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ หากทว่าผู้นำรุ่นสืบต่อนั้นไม่อาจจะเป็น “พ่อขุน” หรือผู้นำทางการเมืองที่ประสบความสำเร็จเช่นจอมพลสฤษดิ์ได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากลักษณะเฉพาะของปัจจัยด้านบุคลิกภาพและบารมีของความเป็นผู้นำ แต่งานศึกษาด้านรัฐศาสตร์ของ ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, “รัฐและอุดมการณ์ในยุคจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ (2500-2506).” (2525)¹² ก็เป็นหนึ่งในงานที่ได้แย้งต่อการนำเสนอสถานะความเป็น “พ่อขุน” ของจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งศักดินาได้สรุปว่า จอมพลสฤษดิ์นั้นเป็นเพียงผู้นำของกลุ่ม “นายทุน-ขุนศึก” เท่านั้น โดย “อุดมการณ์ถูกสร้างขึ้นมาก่อนเพื่อก่อให้เกิดการยอมรับอำนาจเด็ดขาดของผู้นำรัฐและ

¹¹ ภิรมย์ แสนอิสระ, “จอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ กับการปกครองในระบบรัฐสภา พ.ศ.2501-2506,” (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523); วรธิกา ดันดิรัตน์ไพศาล, “กระบวนการสร้างเสริมอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531); สินีนาฏ เวชแพทย์, “แนวคิดของจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม,” (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

¹² ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, “รัฐและอุดมการณ์ในยุคจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ (2500-2506),” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

ปฏิบัติการต่างๆ ของรัฐว่าเป็นสิ่งถูกต้องและจำเป็นต่อการคงอยู่ของสังคมโดยรวม” ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวนี้คือการชี้ให้เห็นว่า บทบาทของจอมพลสฤษดิ์นั้นก็เป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองอันเป็นเรื่องของระบบและกระบวนการทางการเมืองตามปกติ หากทว่าการที่วิทยานิพนธ์ทางรัฐศาสตร์ของศักดิ์นาถฉบับนี้ ให้พื้นที่อย่างยาวไกลย้อนไปถึงชุมชนบุพกาลและสุโขทัยเรื่อยมาถึงปี พ.ศ.2500 เพื่อแสดงถึงการปรับเปลี่ยนจากชุมชนบุพกาล มาเป็นยุคศักดินา และเป็นทุนนิยมในแบบต่างๆ ก็ได้กลบกลบความสำคัญของข้อเสนอข้างต้นไปอย่างมากยิ่ง ข้อเสนอที่ จอมพลสฤษดิ์แสดงบทบาทนั้น ก็เป็นเรื่องการสร้างค่านิยมและการสร้างความยอมรับของสังคมเท่านั้น

โดยทั่วไป งานศึกษาของกลุ่มนี้ก็ทำให้บทบาททางการเมืองและยุคสมัยของจอมพลถนอม กิตติขจรในระยะอีก 10 ปีต่อมาจากสมัยจอมพลสฤษดิ์นั้น มีแนวโน้มที่จะได้รับข้อสรุปว่าไม่มีอะไรที่พึงต้องศึกษาทำความเข้าใจ และยิ่งไปกว่านั้นก็ดูเหมือนว่าทศวรรษภายใต้อำนาจและบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร นั้นเป็นทศวรรษที่ค่อนข้างหยุดนิ่งไม่เปลี่ยนแปลงในลักษณะสำคัญ แม้แต่รากฐานของความชอบธรรมทางการเมืองก็เป็นเพียงการอาศัยความชอบธรรมในนามของจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์เท่านั้น

ในอีกด้านหนึ่ง งานศึกษาของกลุ่มนี้ก็ช่วยทำให้คิดพิจารณาในเชิงโครงสร้างพัฒนาการของการเมืองไทยสมัยใหม่ในอีกมุมหนึ่งได้ว่า การเมืองไทยนับจากปี พ.ศ.2475 นั้น อาจเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนสลับตำแหน่งและน้ำหนักของการเน้นปัจจัยของสิ่งที่เรียกว่า ฐานแห่งอุดมการณ์และความชอบธรรมทางการเมือง นั่นคือเรื่องของ ชาติ - พระมหากษัตริย์ - รัฐธรรมนูญ โดยสามารถเสนอแนวคิดได้ดังนี้

จากปี พ.ศ.2475 เน้น รัฐธรรมนูญ - ชาติ - พระมหากษัตริย์

จากสมัยหลวงพิบูลสงคราม เน้น ชาติ - รัฐธรรมนูญ - พระมหากษัตริย์

ปี พ.ศ.2488-2490 เน้น รัฐธรรมนูญ - ชาติ - พระมหากษัตริย์

ปี พ.ศ.2490-2501 เน้น ชาติ - รัฐธรรมนูญ - พระมหากษัตริย์

ปี พ.ศ.2502-2516 เน้น ชาติ - พระมหากษัตริย์ - รัฐธรรมนูญ

งานศึกษาวิจัยในระยะหลังนี้ เริ่มปรากฏถึงการอธิบายสถานภาพและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในแนวทางของการสร้างอุดมการณ์และความชอบธรรมทางการเมืองที่จริงจังมากขึ้น เช่น Kobkua Suwannathat-Pian, *"Kings, Country and Constitutions: Thailand's Political*

Development 1932-2000" (2003)¹³ งานศึกษานี้ครั้งหนึ่งอธิบายถึงปัญหาของการต่อสู้ทางการเมืองที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ส่วนอีกครั้งนั้นเป็นการศึกษาบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย และมีวิทยานิพนธ์ทางมานุษยวิทยาที่ศึกษาถึงการสถาปนาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรง เป็นงานของ ชนิตา ชิตบัณชิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจ (พ.ศ.2494-2546)” (2547)¹⁴ ซึ่งงานศึกษาในหัวข้อเรื่องเช่นนี้จะสะท้อนภาพยุคสมัยและบทบาทของจอมพลถนอมอยู่บ้าง แต่สิ่งที่เป็นคุณูปการที่สำคัญต่องานศึกษาที่จะมีมาในอนาคตก็คือ กรอบการศึกษาอันว่าด้วยสัมพันธ์ภาพเชิงสถาบันแห่งชาติที่ถูกละเอียดที่จะศึกษามาตลอด

3. กลุ่มศึกษามหาวิทยาลัยในการเมืองไทย

งานศึกษาเกี่ยวกับบทบาททหารในการเมืองไทย โดยทั่วไปเป็นการศึกษาด้านรัฐศาสตร์ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการศึกษา มีเพื่อที่จะเข้าใจถึงสาเหตุปัจจัยของการที่ทหารเข้าแทรกแซงการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนี้น่าจะเป็นการพิจารณาเชิงพัฒนาการระยะยาวมากกว่าการที่จะมุ่งเข้าศึกษาบุคคลที่เป็นผู้นำทางทหารที่มีบทบาททางการเมืองโดยเฉพาะ เช่น

นรนิติ เศรษฐบุตร เรื่อง “เสนาธิปไตย: ทหารกับการพัฒนาการเมืองไทย” (2521)¹⁵ หนังสือวิชาการของนักรัฐศาสตร์เล่มนี้ได้รับ “คำนิยม” จากอาจารย์รัฐศาสตร์อีกท่านในสำนักเดียวกัน (อนันต์ เกตุวงศ์) ว่า “นับได้ว่าเป็นหนังสือเล่มแรก ที่ศึกษาถึงบทบาทของทหารในทางการเมืองของประเทศไทยในแง่มุมต่างๆ ตามหลักวิชาการอย่างละเอียด...(และเป็นการ) ศึกษาถึงบทบาทของทหารในประเทศไทยเป็นการเฉพาะ” หนังสือเล่มนี้พิมพ์เมื่อ ปี พ.ศ.2521 หรือหลังจากยุคสมัยจอมพลถนอมมาแล้ว 5 ปี และหลังจากทักซ์ เกลิมเตียร์ธ นำเสนอวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของตนเรื่อง “การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” มาแล้วราว 4 ปี โดยเริ่มเรื่องด้วยแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทของทหารและการพัฒนาทางการเมือง ต่อมาจึงอธิบายระบบการ

¹³ Kobkua Suwannathat-Pian, *Kings, Country and Constitutions: Thailand's Political Development 1932-2000*(London: Routledge Curzon, 2003);

¹⁴ ชนิตา ชิตบัณชิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจ (พ.ศ.2494-2546),” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547). ในที่นี้ใช้อ้างจากที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือแล้ว คือ ชนิตา ชิตบัณชิตย์, โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548).

¹⁵ นรนิติ เศรษฐบุตร, เสนาธิปไตย: ทหารกับการพัฒนาการเมืองไทย(กรุงเทพฯ: บ.หนังสือสยาม, 2521). เน้นโดยผู้เขียน

ปกครองไทยจากอดีตสมัยสุโขทัยมาถึงสมัยการยึดอำนาจปี พ.ศ.2501 ของจอมพลสฤษดิ์ ถัดนั้นจะ
ไปพิจารณาในแต่ละประเด็น ได้แก่ เรื่องทหารในบทบาทของผู้เปลี่ยนสังคมให้ทันสมัย เป็นกรณีของ
การปฏิวัติ 2475 โดยคณะราษฎร เรื่องทหารในบทบาทของผู้พิทักษ์รักษาการศึกษาการเมือง กล่าวถึงกลุ่ม
ที่เป็นกบฏทหารในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 2490 และเรื่องทหารในบทบาทของนักอนุรักษนิยม
ผู้รักษาสถานะเดิมที่คั้งการพัฒนาทางการเมืองของประเทศ ซึ่งก็คือเรื่องสมัยจอมพลสฤษดิ์ และเรื่อง
พ่อขุนอุปถัมภ์ เรื่องประชาธิปไตยแบบไทย เรื่องปฏิบัติการแสดงตนเป็นพ่อขุนในแบบต่างๆ ตาม
อย่างงานศึกษาของทักษ์นั่นเอง จอมพลถนอมซึ่งถูกนับว่าอยู่ในยุคเดียวกันนี้ได้รับการกล่าวถึงไม่กี่
ครั้ง และสาระสำคัญคือ “รัฐบาลจอมพลถนอมเป็นเพียงผู้สืบทอดอำนาจและรับผลกับปัญหาทาง
เศรษฐกิจ”

กนลา สุขพานิช และ วุฒิชัย มูลศิลป์ (บรรณาธิการ) “ทหารกับการเมือง: วิเคราะห์
เปรียบเทียบ” (2523)¹⁶ หนังสือรวมบทความวิชาการเล่มนี้ถือเป็นหลักหมายสำคัญของการศึกษาเพื่อ
ทำความเข้าใจในการแทรกแซงทางการเมืองของทหาร ทั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็น
ส่วนทฤษฎีทหารกับการเมือง ส่วนที่สองเป็นเรื่องทหารกับการเมืองไทย และส่วนที่สามเป็น
บทบาททหารในประเทศอื่นๆ สำหรับในส่วนที่สองนั้น มีทั้งบทความโดยนักวิชาการรัฐศาสตร์ และ
บทความย่อวิทยานิพนธ์ด้านรัฐศาสตร์และด้านประวัติศาสตร์ ทว่าเมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องเกือบทั้งหมด
นั้นเป็นเรื่องบทบาททหารตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์เป็นสำคัญ

บทความของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช เรื่อง “บทบาทของทหารไทยในการเมืองไทย: ศึกษา
เฉพาะกรณีการดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภา 2475-2520” ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงสร้างสถิติที่ผู้ศึกษาชี้ว่า
จะพัฒนาเพื่อสร้างภาพรวมเกี่ยวกับบทบาททหารในการเมืองไทยต่อไป บทความนี้กล่าวได้ว่าแสดง
ถึงข้อมูลเชิงสถิติมากที่สุดเท่าที่เคยมีการศึกษามานับจากงานของ Fred W. Riggs เรื่อง “*Thailand: the
Modernization of a Bureaucratic Polity*” (1966)¹⁷ ที่พยายามศึกษาทหารและข้าราชการ ตลอดถึง
กลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เข้ามาเป็นรัฐมนตรีระหว่างปี พ.ศ.2475-2500

บทความของ สุจิต บุญบงการ เรื่อง “การแทรกแซงทางการเมืองของทหารไทย” (หน้า 226-
259) เป็นการศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยของการรัฐประหาร โดยคณะทหารปี 2475, 2490, 2500, 2514,
และ 2519 ทั้งนี้สำหรับการรัฐประหารของจอมพลถนอมปี พ.ศ.2514 ผู้ศึกษากล่าวอย่างกว้างๆ ใน
หนึ่งย่อหน้าว่า เป็นการรักษาผลประโยชน์ของทหารที่กำลังถูกทำลายจากรัฐสภาในกรณีงบประมาณ

¹⁶ กนลา สุขพานิช และ วุฒิชัย มูลศิลป์, บรรณาธิการ, ทหารกับการเมือง: วิเคราะห์เปรียบเทียบ
(กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523).

¹⁷ Fred W. Riggs, Thailand: the Modernization of a Bureaucratic Polity (Honolulu: East-West Center
Press, 1966).

ประจำปี บวกกับปัญหาความแตกแยกภายในและการมีแนวคิดสืบทอดอำนาจในกลุ่มถนอม-ประภาส คือปัจจัยสาเหตุการยึดอำนาจ บทสรุปนี้เป็นบทสรุปที่ใช้กันอยู่ทั่วไป

ชัยอนันต์ สมุทวณิช เรื่อง “ยังเดิร์ก กับ ทหารประชาธิปไตย: การวิเคราะห์บทบาททหารในการเมืองไทย” (2525)¹⁸ หนังสือวิชาการของนักรัฐศาสตร์เล่มนี้ ถือเป็นงานศึกษาที่สำคัญยิ่งที่เคยมีมาเกี่ยวกับบทบาทของทหารในการเมืองไทย ทั้งนี้ทหารทั้งสองกลุ่มที่ผู้ศึกษานำมาเป็นกรณีศึกษานั้น เป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลังปี พ.ศ.2516 มา แต่บทที่ 4 ที่ว่าด้วย “กองทัพบกในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีศักยภาพทางการเมือง” ที่พยายามศึกษาลักษณะทั่วไปของการที่ผู้นำทหารได้เข้าสู่อำนาจ และได้มีบทบาททางการเมืองในท้ายสุด ทั้งนี้โดยพิจารณาจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร ที่มีจังหวะก้าวของการเข้ากุมกรมทหารราบที่ 1 ต่อมาคือกรมกองพลที่ 1 และกองทัพภาคที่ 1 ซึ่งคือการคุมหน่วยทหารที่ตั้งในกรุงเทพฯ และภาคกลางของประเทศ แล้วจึงขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารบกและนายกรัฐมนตรีในที่สุด ซึ่งหากพิจารณาจากประวัติของจอมพลถนอม กิตติขจรโดยละเอียดแล้ว จอมพลถนอมนั้นไม่เคยได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 และไม่ได้เป็นผู้บัญชาการทหารบกก่อนได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีปี พ.ศ. 2506 แต่อย่างไรก็ดี ขณะเดียวกันประวัติของจอมพลประภาสในยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ก็มีเส้นทางที่ยกย่อนก่อนที่จะได้เป็นผู้บัญชาการทหารบกในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร

เฉลิมเกียรติ ศิวินวล เรื่อง “ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535” (2535)¹⁹ งานวิจัยของนักวิชาการสายปรัชญา ที่อยู่ในกระแสของสังคมที่ต้องการหาคำอธิบายถึงปัจจัยสาเหตุของการที่ทหารเข้าแทรกแซงทางการเมืองของไทย แม้ว่าระยะเวลาจะเริ่มศึกษาตั้งแต่การรัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ.2535 จนถึงเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ พ.ศ.2535” อย่างไรก็ตาม ในบทแรกซึ่งเป็นบทที่ศึกษาเพื่อปูพื้นฐานในการทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของทหารไทย จากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนถึงปี พ.ศ.2516 นั้น ในตอนระบอบใหม่ ผู้ศึกษาระบุให้มีความคิดอยู่ 3 กลุ่มความคิดด้วยกัน คือ กลุ่ม “ทหารรัฐธรรมนูญ” (2475) ความคิดทางการเมืองของระบอบพิบูลสงคราม และความคิดทางการเมืองระบอบสฤษดิ์ ส่วนจอมพลถนอมนั้น ผู้ศึกษากล่าวถึงและสรุปในประโยคเดียวว่า “รัฐบาลจอมพลถนอมหลังจากนั้นก็ยังคงดำเนินการอยู่ในรอยความคิดของ “หัวหน้าเก่า”” ซึ่งเท่ากับไม่มีความหมายอะไรและไม่จำเป็นที่จะต้องศึกษา

¹⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ยังเดิร์ก กับ ทหารประชาธิปไตย: การวิเคราะห์บทบาททหารในการเมืองไทย (กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2525).

¹⁹ เฉลิมเกียรติ ศิวินวล, ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535(กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ, 2535).

David Morell and Chai-anan Samudavanija เรื่อง *"Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution"* (1981)²⁰ หนังสือของสองนักวิชาการที่มุ่งอธิบายความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงสามปีของยุคประชาธิปไตยแบ่งบาน พ.ศ.2516-2519 ทั้งนี้พิจารณาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอำนาจเดิมกับกลุ่มพลังอำนาจใหม่ที่ได้มีบทบาทในช่วงการเมืองแบบเปิดนี้ โดยส่วนแรกเป็น 4 บทของการปูพื้นเพื่อความเข้าใจต่อระบอบและระบบทางสังคมการเมืองของอดีต ส่วนที่สองมี 5 บทเป็นการศึกษาอธิบายกลุ่มพลังหรือกลุ่มอิทธิพลที่สำคัญในช่วงการเมืองแบบเปิดนี้ คือ สภาและการเลือกตั้ง กลุ่มนักศึกษา กลุ่มแรงงาน กลุ่มชาวนา และกลุ่มพลังฝ่ายขวารุ่นใหม่ ส่วนที่สามมี 3 บทเพื่ออธิบายเหตุการณ์นองเลือดและการรัฐประหารปี พ.ศ.2519 และเหตุการณ์หลังจากนั้นจนถึงปี พ.ศ. 2523

ในส่วนเกี่ยวกับยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอมซึ่งอยู่ในบทที่ 3 ว่าด้วยบทบาททหารในการเมืองนั้น แนวคิดที่งานเขียนนี้นำเสนอคือ การที่จะเข้าใจการเมืองไทยสมัยใหม่ จะต้องเข้าไปดูเรื่องบุคลิกภาพของผู้นำ และลักษณะทางการเมืองปกครองของกลุ่มทหาร การเป็นพันธมิตร การแข่งขัน และความขัดแย้งกันที่มีปัจจัยจากเรื่องเหล่านี้และเรื่องของผลประโยชน์ จำนวนหกหน้าของพื้นที่กระดาษนี้ให้ข้อมูลของ 3 บุคคลสำคัญของกองทัพที่จะเป็นตัวละครในฉากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม คือ จอมพลถนอม กิตติขจร ที่มีบุคลิกภาพที่ดี แต่ไม่ค่อยที่จะเอางานนัก มักกล่าวเรื่อยว่าอยากลาออกจากตำแหน่งนายกฯ ส่วนการแตกแยกของกลุ่มนั้น มาจากการที่จอมพลถนอมไม่มีตำแหน่งควบคุมทางการเมืองอย่างแท้จริง จอมพลประภาส จารุเสถียร ผู้มีบุคลิกลักษณะที่ไม่ดีไม่ต้องตานั้น เป็นผู้มีบทบาทที่เข้มแข็งและอย่างแท้จริงในคณะทหารและคณะรัฐมนตรี งานเล่มนี้เป็นเล่มแรกที่กล่าวว่า ก่อนการสิ้นของจอมพลสฤษดิ์ จอมพลประภาสมีข้อขัดแย้งทางผลประโยชน์บางประการกับจอมพลสฤษดิ์ จึงถูกย้ายออกจากการคุมหน่วยทหาร แต่เมื่อจอมพลถนอมเป็นนายกฯ จอมพลประภาสก็กลับมาคุมกำลังและเป็นผู้บัญชาการทหารบกในที่สุด อย่างไรก็ตาม งานนี้ก็ไม่มีข้อมูลขยายความหรือแหล่งอ้างอิง นายทหารอีกคนคือ พลเอกกฤษณ์ สีวะรา อายุอ่อนกว่าจอมพลถนอม 2 ปี ได้เป็นผู้บัญชาการทหารบกก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคมไม่กี่วัน และเป็นผู้มีบทบาททางการเมืองทหารหลังจากนั้น โดยหนังสือกล่าวว่าเรื่องราวของเขานั้นลึกลับ และมีชื่อเสียงในด้านไมตรีหรือการแปลเพื่อนน้อยกว่าจอมพลประภาส นี่คือนิยามทั้งหมดของยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์-จอมพลถนอมที่ได้รับจากหนังสือเล่มนี้

²⁰ David Morell and Chai-anan Samudavanija, *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution*(Cambridge, Mass.: Oelgeschlager, Gunn & Hain, 1981).

Surachart Bamrungsuk เรื่อง *“United States Foreign Policy and Thai Military Rule, 1947-1977”* (1988)²¹ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์เมื่อปี พ.ศ.2528 นี้ โดยทั่วไปกล่าวได้ว่า เป็นการค้นคว้าในช่วงเวลาต่อจากงานชิ้นสำคัญในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯต่อประเทศไทยของ Frank C. Darling เรื่อง *“Thailand and the United States”* (1965)²² งานของสุรชาติ บำรุงสุขแสดงให้เห็นว่า ทหารและกองทัพไทยมีกำลังอำนาจเพิ่มขึ้นและเข้าครอบครองอำนาจทางการเมือง เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ของบทบาทสหรัฐฯนับแต่สงครามเย็น และเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในสงครามเวียดนาม ทว่าเมื่อบทบาททางทหารของสหรัฐฯลดลง ก็นำมาสู่การพังทลายของการปกครองโดยทหารในการเมืองไทยในปี พ.ศ.2516 แม้เนื้อหาทั้งหมดของงานนี้จะเกี่ยวพันกับข้อมูลความช่วยเหลือของสหรัฐฯต่อรัฐบาลทหารไทย แต่เอกสารของเอกอัครราชทูตสหรัฐฯประจำประเทศไทย ที่ส่งโทรเลขรายงานเหตุการณ์เชิงรายวันกลับไปยังรัฐบาลสหรัฐฯนั้น ก็เป็นข้อมูลที่น่าสนใจยิ่ง คือ เมื่อจอมพลถนอมได้เป็นนายกฯ เห็นได้ว่าจอมพลถนอมพยายามสร้างความเข้มแข็งทางอำนาจ โดยการสั่งให้สืบสวนการฉ้อราษฎร์บังหลวงของจอมพลสฤษดิ์ ทั้งพยายามนำตัวให้ออกจากเรื่องอื้อฉาวของจอมพลสฤษดิ์ และประกาศนโยบายปราบปรามการฉ้อราษฎร์ แต่จอมพลถนอมก็ยืนยันต่อสหรัฐฯว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงโครงการใดๆ ที่ดำเนินอยู่ ขณะที่สหรัฐฯก็จะยังคงสนับสนุนและเป็นมิตรเช่นเดิมต่อไป ซึ่งงานนี้ได้แสดงให้เห็นว่า รายงานของทูตสหรัฐฯในไทย ได้ให้ข้อสนเทศที่สำคัญที่ถูกมองข้ามหรือไม่ให้ความใส่ใจจากนักวิชาการโดยทั่วไป ที่ชี้ให้เห็นความ “ไม่เป็นหนึ่งเดียว” ด้วยจอมพลถนอมและจอมพลประภาสนั้นเมื่อถึงช่วงหนึ่ง ก็อาจเป็นบุคคลที่ไม่ได้เป็นเสมือน “แขนซ้ายแขนขวา” ของจอมพลสฤษดิ์เช่นเดิมอีกต่อไป

เสถียร จันทิมาธร เรื่อง *“กองทัพพบกับประเทศไทย”* (2526)²³ งานของนักหนังสือพิมพ์เล่มนี้เป็นการประมวลบทบาททหารในการเมืองไทยจากปีปฏิวัติ พ.ศ.2475 ถึงยุคสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ พ.ศ.2525 ทั้งนี้เป็นการประมวลจากงานเขียน งานวิชาการ งานประวัติของนายทหารที่สำคัญสุดในแต่ละช่วงเวลา โดยจุดเด่นของงานนี้ก็คือช่วงหลังปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา เมื่อผู้เขียนได้มีประสบการณ์และมี “ความทรงจำ” ต่อข้อมูลบางเรื่องที่อาจไม่เคยปรากฏเป็นลายลักษณ์มาก่อน โดยเฉพาะข่าวลือ และแง่มุมการชี้ประเด็นที่น่าสนใจที่ไม่อาจเก็บได้จากการอ่านเอกสารอื่นด้วยตนเอง

²¹ Surachart Bamrungsuk, *United States Foreign Policy and Thai Military Rule, 1947-1977*(Thailand: Duang Kamol, 1988).

²² Darling, Frank C., *Thailand and The United States*(Washington, D. C.: Public Affairs Press, 1965).

²³ เสถียร จันทิมาธร, *กองทัพพบกับประเทศไทย*(กรุงเทพฯ: มติชน, 2526).

ในช่วงที่จอมพลถนอมขึ้นเป็นนายกฯ แต่จอมพลสฤษดิ์มีปัญหาเรื่องอำนาจหลายประการ ในที่สุดจอมพลถนอมก็ยึดทรัพย์โดยมาตรา 17 นั้น ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตว่า “แม้จอมพลถนอม กิตติขจร จะได้ชื่อว่าเป็นมือเป็นตีนให้กับจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ มาโดยตลอด แต่สายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของจอมพลสฤษดิ์กับกลุ่มถนอม-ประภาส คงจะมีน้อยอะไรสักอย่างโดยไม่ต้องสงสัย” หรือกรณีข่าวลือที่มีต่อพันเอกณรงค์ กิตติขจรที่ว่า “พันเอกณรงค์จะเป็น “ประธานาธิบดี” คนแรกของไทย!” ข้อมูลและข้อสังเกตในลักษณะนี้ก็เหมือนหนึ่งข้อมูลของผู้ร่วมในขณะของ เหตุการณ์ที่ทรงค่านั่นเอง

โดยสรุปสำหรับกลุ่มศึกษาบทบาททหารนี้พบว่า แม้จะศึกษาในเชิงพัฒนาการ แต่จุดเน้นของ เรื่องโดยทั่วไปจะอยู่ที่จุดเริ่มของการมีกองทัพสมัยใหม่ การปฏิวัติ พ.ศ.2475 ที่ทำให้ทหารเข้าสู่อำนาจการเมืองและเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในยุครัฐประหาร พ.ศ.2490 และปฏิวัติ พ.ศ.2501 ต่อมาก็เป็นเรื่อง บทบาททหารในยุทศวรรษ 2520 ดังนั้นพบว่า บทบาทของจอมพลถนอม กิตติขจรในฐานะทหารที่เข้ามาเป็นผู้นำทางการเมืองจะปรากฏในงานศึกษาเหล่านี้้อยมาก ซึ่งหนึ่งในเหตุผลที่สำคัญนั้นมี ลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มศึกษาเกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์ เพราะตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า หากเข้าใจ บทบาทของจอมพลสฤษดิ์ก็ย่อมจะเข้าใจบทบาทของจอมพลถนอม กิตติขจรนั่นเอง

4. กลุ่มศึกษาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ

บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจรในช่วงทศวรรษของการศึกษานี้ เป็น บทบาทภายใต้รัฐธรรมนูญรวม 3 ฉบับ คือ รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2502 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2511 และ รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2515 ซึ่ง ปัจจัยและเนื้อหาของ การปรับเปลี่ยนภายใต้บริบทสังคมการเมืองนั้น ย่อมมีความหมายที่สำคัญต่อ ผู้กำหนดทิศทางของรัฐธรรมนูญ รวมทั้งระบบและวิธีการทางอำนาจการเมือง งานศึกษาเพื่อพิจารณา ในบริบทของช่วงเวลาเฉพาะนี้แทบไม่ปรากฏ โดยทั่วไปจะเป็นงานที่พิจารณาภาพรวมเชิง พัฒนาการ งานศึกษาที่สำคัญได้แก่

เสนห์ จามริก เรื่อง “การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ” (2529)²⁴ งานวิจัยของ นักรัฐศาสตร์นี้จากแนวความคิดที่ว่า การศึกษาพัฒนาการของรัฐธรรมนูญก็คือการทำความเข้าใจต่อ อดีตชีวิตประวัติของการเมืองไทย และสัมพันธ์ภาพทางการเมืองของสถาบันต่างๆ ในสังคม เมื่อ พิจารณาจากเนื้อหาพบว่าความใส่ใจของผู้ศึกษาอยู่ที่ “ระบอบปฏิวัติ” ที่มีจุดเริ่มต้นในสมัย จอมพลสฤษดิ์ กล่าวคือ บทที่หนึ่งเป็นการอธิบายเชิงทฤษฎี บทที่สองอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทาง

²⁴ เสนห์ จามริก, การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540).

การเมืองและสภาวะของรัฐธรรมนุญที่เปลี่ยนไป บทที่สี่เป็นพัฒนาการของรัฐธรรมนุญและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากปี พ.ศ.2516 ถึงยุคประชาธิปไตยครั้งใบในสมัยพลเอกเปรม แต่บทที่สาม ผู้ศึกษาพยายามที่จะสร้างให้เกิดนัยอย่างกว้างขวางและให้มีสถานะเป็น “ระบอบ” หนึ่งที่เดียวซึ่งทำให้นึกถึงอิทธิพลของงานทักษ์ เฉลิมเตียรณต่องานชิ้นนี้ ทั้งเป็นการวางกรอบ “ประชาธิปไตยแบบไทย” เข้ากับ “การพัฒนาไม่สมดุล” และสร้างแนวคิดเพิ่มเรื่อง “หลักนิติธรรมอย่างไทย” ที่ถูกกำหนดโดยคณะปฏิวัติที่ฝ่ายตุลาการยอมรับปฏิบัติตาม กล่าวโดยสรุปแล้ว เรื่องของยุคสมัยรัฐบาลถนอมเป็นเพียงส่วนหนึ่งในระบอบดังกล่าว ที่ไม่มีการเข้าสู่รายละเอียดในฐานะกลุ่มผู้ปกครองแต่ประการใด

กระมล ทองธรรมชาติ เรื่อง “วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย” (2524)²⁵ งานศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าใจรัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้กันในขณะนั้น คือฉบับปี พ.ศ.2521 แต่ก็มีคำถามใหญ่ที่ว่า อะไรคือสาเหตุที่ทำให้รัฐธรรมนูญขาดความมั่นคง ดังนั้น การไล่เรียงเพื่ออธิบายรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับอย่างสั้นๆ ก็เพื่อสร้างภาพของพัฒนาการและพิจารณาหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญในแต่ละฉบับ

โดยสรุป งานศึกษาที่มีมาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญนั้น ก็ไม่ช่วยให้เข้าใจต่อกำเนิดและประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนของรัฐธรรมนุญในยุคสมัยนี้ ตลอดจนขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของจอมพลถนอมกับรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับและกับสังคมโดยรวมในช่วงทศวรรษแห่งอำนาจหน้าที่นั้นอีกด้วย

5. กลุ่มศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการเลือกตั้ง สภาผู้แทนราษฎร และคณะรัฐมนตรี

ในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรนั้น ได้มีการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อต้นปี พ.ศ.2512 ตามรัฐธรรมนูญที่ใช้เวลาร่างกันเกือบถึง 11 ปี ดังนั้น การเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้จะมีความสำคัญที่มากยิ่งขึ้นในการศึกษา อย่างไรก็ตามปรากฏว่ามีวิทยานิพนธ์โดยตรงเล่มเดียวที่ศึกษาระบบพรรคการเมืองในขณะนั้น คืองานของ ธงชัย แสงประดับ เรื่อง “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบพรรคการเมืองไทย ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคเสรีมนังคศิลา กับพรรคสหประชาไทย” (2516)²⁶ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพรรคการเมืองที่จอมพล ป. พิบูลสงครามจัดตั้งขึ้นเพื่อการเลือกตั้งปี พ.ศ.2500 กับพรรคการเมืองที่จอมพลถนอม กิตติขจร จัดตั้งขึ้นเพื่อการเลือกตั้งปี พ.ศ.2512 โดยต้องการศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้

²⁵ กระมล ทองธรรมชาติ, วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย(กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2524).

²⁶ ธงชัย แสงประดับ, “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบพรรคการเมืองไทย ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคเสรีมนังคศิลา กับพรรคสหประชาไทย,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

พรรคการเมืองของรัฐบาลที่มีผู้นำและสมาชิกซึ่งเป็นทหารทั้งสองพรรคและทั้งสองยุค พบจุดจบและ
เป็นเหตุใช้กล่าวอ้างในการยึดอำนาจ ทั้งในปี พ.ศ.2500 และปี พ.ศ.2514

ในกรณีพรรคสหประชาไทย แม้พรรคนี้จะก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2511 หลังจากที่มีการประกาศใช้
รัฐธรรมนูญใหม่แล้ว แต่ด้วยแนวความคิดที่เห็นความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างจอมพลถนอมและ
จอมพลสฤษดิ์ ผู้ศึกษาวิทยานิพนธ์จึงนำเสนอความหมายของการก่อตั้งพรรคนี้อย่างชัดเจนว่า เพื่อ
“ดำเนินนโยบายต่างๆ ให้ลุล่วงไปตามเจตนารมณ์ของคณะปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501 ต่อไป” ซึ่งเป็น
การกล่าวสรุปโดยผู้ศึกษาเอง ไม่มีหลักฐานอื่นใด ข้อสรุปดังกล่าว โดยนัยก็คือมองข้ามตัวบุคคลเช่น
จอมพลถนอม กิตติขจร ทั้งในฐานะหัวหน้ารัฐบาล และหัวหน้าพรรค ที่เดียว

แม้ผู้ศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะอยู่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ แต่ผู้ศึกษาก็ใช้ข้อมูลจากบุคคลสมัย
ของตนน้อยมาก (ดูได้จากการอ้างข่าวหนังสือพิมพ์ไม่กี่ครั้ง) ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาใส่ใจในเรื่องการ
เปรียบเทียบเชิง โครงสร้างและระบบของพรรคการเมืองตามหลักสูตรการศึกษา ดังนั้น เรื่องของการ
แตกแยกของผู้นำกลุ่มในพรรคสหประชาไทยนี้ (ซึ่งก็เป็นเช่นปัจจุบันที่ก็ไม่มีข้อมูลอย่างแน่ชัดว่าใคร
อยู่กลุ่มไหน) และเรื่องการปฏิวัติรัฐบาลตนเองเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2514 ผู้ศึกษาก็เพียงยกประกาศ
ของคณะปฏิวัติมาเป็นคำอธิบายถึงสาเหตุปัจจัยในการยึดอำนาจ

อีกหนึ่งนัยเป็นบทความที่ปรากฏในหนังสือของ Clark D. Neher (ed.) “*Modern Thai
Politics: From Village to Nation*” (1979)²⁷ หนังสือเล่มนี้เป็นการรวมบทความวิชาการด้านการเมือง
การปกครองขนาดใหญ่เล่มหนึ่งเกี่ยวกับไทย โดยมีบทความถึง 21 เรื่องจัดแบ่งเป็น 5 ตอน ตอน
แรกเป็นเรื่องประวัติศาสตร์การเมืองจากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงปฏิวัติปี พ.ศ.2475 ตอนที่สองเป็น
การเน้นเข้าใจวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางการเมืองไทย เช่นเรื่องบุญบารมี เรื่องโครงสร้างทาง
สังคม เรื่องชนชั้นและการเลื่อนชั้นทางสังคม ตอนที่สามเป็นเรื่องการเมืองในชนบท ตอนที่สี่เป็น
เรื่องการเมืองระดับชาติของยุคใหม่ ส่วนตอนที่ห้าเป็นเรื่องพิจารณาการศึกษาเกี่ยวกับการ
เมืองไทย

บทความของ Clark D. Neher เรื่อง “*Constitutionalism and Elections in Thailand*” ใน
หนังสือเล่มนี้เป็นบทความเดียวที่เกี่ยวกับยุคสมัยจอมพลถนอมโดยตรง เป็นการศึกษาการเลือกตั้งปี
พ.ศ.2512 และได้บทสรุปว่า การเลือกตั้งครั้งนี้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง “ระบบชนชั้นนำโดย
ข้าราชการ” ในรัฐบาลชุดหลังเลือกตั้งได้ ยังคงเป็นระบบที่สืบเนื่องจากอดีตต่อไป อย่างไรก็ตาม
จุดเด่นของบทความนี้ก็คือ ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่เพื่อสังเกตและเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์การเลือกตั้งครั้ง
นี้ด้วย อันเป็นหลักฐานของยุคสมัยดังกล่าว โดยตรงที่พึงได้รับการพิจารณาอย่างละเอียดต่อไป

²⁷ Clark D. Neher (ed.), *Modern Thai Politics: From Village to Nation*(Cambridge, Mass.: Schenkman
Pub., 1979).

งานศึกษาบทบาทสภาผู้แทนราษฎรระหว่างปี พ.ศ.2512-2514 อย่างละเอียดที่มีจำนวนหน้าถึง 1,078 หน้า นั้น เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ David L. Morell เรื่อง “Power and Parliament in Thailand: the Futile Challenge, 1968-1971” (1974)²⁸ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้กล่าวได้ว่าเป็นงานศึกษาวิจัยชิ้นแรกๆ ที่ศึกษาสภาผู้แทนราษฎรในเชิงสถาบันอย่างรอบด้าน มากกว่าที่จะศึกษาเรื่องการเลือกตั้ง และการต่อสู้เพื่ออำนาจทางการเมืองและผลประโยชน์ของสมาชิกสภาในเชิงตัวบุคคลเช่นที่ศึกษากันโดยทั่วไป Morell ใช้กรณีศึกษาของประเทศไทย เพื่อที่จะเป็นตัวอย่างของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ในการสร้างความเข้าใจต่อกระบวนการปรับตัวของระบบทางการเมือง ที่กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาท้าทายจากภายในและภายนอกประเทศ โดยการใช้สถาบันนิติบัญญัติที่มีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งของประชาชน ไม่ใช่เป็นสถาบันนิติบัญญัติที่สมาชิกมาจากการแต่งตั้งโดยกลุ่มทหารที่มีอำนาจ

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาของ Morell นี้ คือการประมวลปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือนที่ครองอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองและการบริหารประเทศ กับสภาผู้แทนราษฎรในฐานะผู้ท้าทายและตรวจสอบ โดยการใช้รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นแหล่งข้อมูลขั้นต้นที่สำคัญ เพื่อศึกษาใน 5 ประเด็นของปฏิสัมพันธ์ด้วยกัน คือ 1) ความคาดหวังและความคับข้องใจของประชาชน 2) กระบวนการงบประมาณรายจ่ายประจำปีของรัฐบาล 3) องค์การภาครัฐ 4) การคอร์รัปชันทั้งของข้าราชการทั้งในรัฐบาลและในระบบบริหาร และของสมาชิกสภาฯ 5) นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทย ทั้ง 5 ประเด็นนี้ก็คือสิ่งที่รัฐบาลทหารทั้งสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ระหว่างปี พ.ศ.2502-2512 ไม่เคยได้รับการท้าทายและตรวจสอบจากใครหรือสถาบันใดมาก่อนเลย ด้วยเหตุนี้ผลของกระบวนการท้าทายและตรวจสอบนี้ก็คือการรัฐประหารรัฐบาลตนเองของคณะทหารที่นำโดยจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียรเมื่อ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาในเชิงสถาบัน บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในท่ามกลางปฏิสัมพันธ์นี้ จึงไม่อาจปรากฏออกมาอย่างเด่นชัดจากภาพเชิงสถาบันฝ่ายบริหารได้มากนัก

งานวิจัยเรื่อง “พัฒนาการระบบคณะรัฐมนตรีไทย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475-6 ตุลาคม พ.ศ.2519”²⁹ ของปิยนาด บุนนาค และคณะ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก

²⁸ David L. Morell, *Power and Parliament in Thailand: the Futile Challenge, 1968-1971*. (A dissertation presented to the Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University, 1974), (Ann Arbor, Mich., University Microfilms International, 1974).

²⁹ ปิยนาด บุนนาค และคณะ, *พัฒนาการระบบคณะรัฐมนตรีไทย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475-6 ตุลาคม พ.ศ.2519*(สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2549).

ของการวิจัย คือเพื่อศึกษาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์องค์ประกอบของคณะรัฐมนตรี ลักษณะเด่นและกระบวนการตัดสินใจในการประชุมคณะรัฐมนตรีของระบบคณะรัฐมนตรีไทย ลักษณะเด่นของงานศึกษาชิ้นนี้คือกล่าวได้ว่าน่าจะเป็นงานศึกษาแรกๆ ที่ได้ใช้เอกสารบันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรีอย่างกว้างขวางและครอบคลุมระยะเวลาที่ยาวนานที่สุด รวมคณะรัฐมนตรีที่ได้รับการศึกษาถึง 39 คณะ ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ที่มีช่วงเวลาที่ยาวถึงทศวรรษนั้น ได้รับการตัดแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง หรือ 2 บท คือ สมัยคณะรัฐมนตรีระหว่าง พ.ศ.2506-2512 และสมัยคณะรัฐมนตรีหลังการเลือกตั้ง พ.ศ.2512 จนถึงวันสิ้นสุดเมื่อ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 งานศึกษานี้กล่าวได้ว่าเป็นงานศึกษาชิ้นแรกที่ทำให้รายละเอียดเกี่ยวกับรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรมากที่สุด หากทว่าเป้าหมายของงานศึกษานี้ อยู่ที่การเข้าใจระบบคณะรัฐมนตรีผ่านบันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ดังนั้น บทบาทของจอมพลถนอมจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งในภาพรวมของคณะรัฐมนตรี อย่างไรก็ตาม บทสรุปของการศึกษาคณะรัฐมนตรีทั้ง 2 ช่วงสมัยจอมพลถนอมที่ตรงกันคือ อำนาจในการตัดสินใจในการประชุมคณะรัฐมนตรีจะขึ้นอยู่กับตัวนายกรัฐมนตรี หรือจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นหลักสำคัญ

โดยสรุป งานในกลุ่มศึกษาการเมืองการเลือกตั้งและสภาผู้แทนราษฎร กล่าวได้ว่าไม่ได้ช่วยให้เพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจรในสมัยที่มีการเลือกตั้งและระบบรัฐสภาแต่อย่างใด ดังนั้น บทบาทของจอมพลถนอมในการเมืองยุคประชาธิปไตยแบบอำมาตยาธิปไตย ระหว่างปี พ.ศ.2512-2514 ก็เป็นช่องว่างขององค์ความรู้อย่างมากยิ่งเช่นกัน ขณะที่งานศึกษาเกี่ยวกับคณะรัฐมนตรีก็ให้ภาพรวมของกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย แต่ก็ไม่ได้เน้นถึงบทบาทของนายกรัฐมนตรี หรือจอมพลถนอม กิตติขจรเท่าใดนัก

6. กลุ่มศึกษาเกี่ยวกับ “14 ตุลาคม พ.ศ.2516”

กลุ่มศึกษาเกี่ยวกับ “14 ตุลาคม พ.ศ.2516” นี้กล่าวได้ว่ามีงานศึกษาในหลากหลายมากที่สุด เพราะในปัจจุบันก็ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนของประวัติศาสตร์การเมืองไทยครั้งสำคัญ ทั้งการศึกษาเหตุการณ์นี้ย่อมเป็นการอธิบายถึงการยุติอำนาจและบทบาททางการเมืองที่สืบเนื่องกันถึง 10 ปีของจอมพลถนอม กิตติขจรด้วย งานวิชาการชิ้นแรกที่หลังเหตุการณ์ “14 ตุลา” ได้ให้ความหมายต่อเหตุการณ์ว่าเป็นการ “ปฏิวัติตุลาคม” เป็นของ เสน่ห์ จามริก เรื่อง “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม” (2517)³⁰ ผู้เขียนได้พิจารณาความเปลี่ยนแปลงด้วยแง่มุมของการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างและ

³⁰ เสน่ห์ จามริก. “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม,” (พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม 2517), หน้า 160-180) ใน จาก 14 ถึง 6 ตุลา, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), หน้า 1-31.

กินระยะเวลาที่ยาว อย่างน้อยก็นับแต่การปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์เมื่อปี พ.ศ.2501 ทั้งนี้ในทาง การเมืองเมื่อเกิดการรวมศูนย์อำนาจ แต่สภาพการณ์หลังยุคสฤษดิ์ก็คือการแตกร้าวขัดแย้งในหมู่ ชนชั้นนำทางการเมืองด้วยกันเอง ดังนั้น เมื่อเผชิญกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลจากการพัฒนา และการเกิดขึ้นของกลุ่มชนรุ่นใหม่ที่มีความคิดและวัฒนธรรมผันแปรไปอย่างรวดเร็ว นักศึกษาจึง กลายเป็นขบวนการปฏิวัติ แต่ไม่อาจยึดอำนาจรัฐได้

ส่วนงานศึกษาของเบนเนดิก แอนเดอร์สัน เรื่อง “บ้านเมืองของเราลงแดง: แจ่มุมทางสังคม และวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม” (Benedict Anderson, “Withdrawal Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6th Coup” 1977)³¹ เป็นงานที่อยู่ในแนวทางศึกษาลักษณะเดียวกับ ของเสนห์ข้างต้น แต่ทั้งนี้ บทความนี้ต้องการค้นหาเพื่อสร้างความเข้าใจในเหตุการณ์อันดับถัดจาก “14 ตุลา” คือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ที่รัฐไทยได้ใช้วิธีการรุนแรงปราบปรามอย่างนองเลือด ต่อผู้ที่ตนเห็นว่าคัดค้านหรืออยู่ฝ่ายตรงข้าม ทั้งนี้ผู้เขียนได้นำเสนอความเข้าใจผ่านการเมืองเชิง วัฒนธรรม อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองมาตั้งแต่สมัยสร้างรัฐชาติไทย แต่มีระดับของการเปลี่ยนแปลงที่เร็วและรุนแรงในยุคการพัฒนาของจอมพลสฤษดิ์ บวกกับการเพิ่ม ของจำนวนประชากร การเติบโตของชนชั้นกลางใหม่ ซ้ำหลัง “14 ตุลา” นำไปสู่การทำลายอุดมการ แห่งรัฐที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในที่สุดก็ต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐที่แท้จริงในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

สำหรับวิทยานิพนธ์ของ พยงค์ อัสวพิชยนต์ เรื่อง “มูลเหตุของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516” (2529)³² ชื่อของวิทยานิพนธ์นี้แสดงอย่างแจ่มชัดถึงเป้าหมายของการแสวงหาคำตอบ แต่ คำตอบในแจ่มมุมนี้นี้ไม่ใช่คำตอบเชิงสถานการณ์ไม่กี่วันของเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ.2516 หากเป็น ผลรวมของความเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2501 หรือราว 15 ปีก่อนเหตุการณ์ โดยมูลเหตุประการ แรกเป็นเรื่องการรวมศูนย์อำนาจของทหารนับแต่การปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ รัชชัตต์เมื่อปี พ.ศ. 2501 ซึ่งมีการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ผ่านแนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทยและระบบ พ่อปกครองลูก ขณะที่แนวความคิดประชาธิปไตยแบบตะวันตกก็ยังคงอยู่เป็นกระแสการคัดค้าน แห่งอำนาจดังกล่าว มูลเหตุประการที่สอง เป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจอันเป็นผล จากนโยบายและแผนการพัฒนาประเทศ ขณะที่ช่วงเวลาดังกล่าวก็ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ๆ ที่สำคัญขึ้น มูลเหตุประการที่สาม เป็นเรื่องการแตกแยกภายในกลุ่มอำนาจ ซึ่งในงานฉบับนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า

³¹ เบนเนดิก แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองของเราลงแดง: แจ่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” ใน จาก 14 ถึง 6 ตุลา, หน้า 97-162.

³² พยงค์ อัสวพิชยนต์, “มูลเหตุของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516,”(วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

ความแตกแยกและต่อสู้ทางอำนาจภายในกลุ่มนั้น จะปรากฏในช่วงราวๆ ปลายสมัยจอมพลถนอม คือ ราวปี พ.ศ.2513 มา และจะเป็นปัจจัยของการรัฐประหารตนเองในปลายปี พ.ศ.2514 อันนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างกันมากยิ่งขึ้น มูลเหตุประการสุดท้ายคือการใช้อำนาจตามอำเภอใจของกลุ่มผู้ปกครอง จากกรณีทุ่งใหญ่ กรณีลอบซื้อนักศึกษารามคำแหง ขณะที่อีกด้านคือผลจากบทบาทที่เปลี่ยนแปลงของขบวนการนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ของการอธิบายถึง 3 ใน 4 ของบทที่ 5 และมีแนวทางไม่ต่างไปจากการอธิบายเรื่องขบวนการนักศึกษา ต่อการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดและกิจกรรมที่เคยมีมา ขณะที่จุดจบของรัฐบาลจอมพลถนอมในเหตุการณ์ 14 ตุลาคมนั้น วิทยานิพนธ์นี้รับเอาคำอธิบายเรื่อง “มือที่สาม” ที่เป็นกลุ่มขัดแย้งในกองทัพมาเป็นตัวบ่งชี้ถึงปัญหาภายในกลุ่มอำนาจที่พัฒนาไปสู่การชิงอำนาจ และเป็นปัจจัยสำคัญของการยุติยุคสมัยจอมพลถนอมลงไปด้วย

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ทำให้มีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของนิสิตนักศึกษาเป็นจำนวนมาก ว่าอะไรคือปัจจัยที่ทำให้นักศึกษาไทยสามารถเป็นพลังกดดันอันสำคัญในสังคมการเมืองไทย ซึ่งหนึ่งในบทความที่น่าเสนอแรกๆ หลังเหตุการณ์ไม่นานนักเป็นของนักวิชาการรัฐศาสตร์ ระดม วงษ์น้อม เรื่อง “นักเรียน นิสิต นักศึกษา กับการเมืองไทย” (2517)³³ โดยใช้กรอบทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ ของ Samuel P. Huntington (*Political Order in Changing Societies*, 1968) ที่ว่า ระบบเผด็จการอำนาจนิยม (Authoritarian Regime) ที่ประเทศกำลังพัฒนา กำลังมุ่งเน้นพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ แต่ขาดการพัฒนาทางการเมือง เช่นการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน บทบาทของพรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายในกระบวนการทางการเมือง ทำให้ขาดช่องทางการสื่อสารผ่านสถาบันการเมืองที่จะถ่ายทอดข้อเรียกร้องของประชาชน ระบบเผด็จการนี้จะก่อให้เกิดปัญหาที่หลากหลายเพิ่มขึ้น ขณะที่ยังยึดติดอยู่กับโครงสร้างและค่านิยมแบบเก่า และท้ายสุดคือ ระบบเผด็จการทำให้ผู้มีอำนาจและนักธุรกิจร่วมกันแสวงหาและกอบโกยผลประโยชน์ไปได้อย่างมหาศาล ขณะเดียวกันอิทธิพลจากตะวันตก ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการถ่ายทอดค่านิยมใหม่เข้าสู่สังคมนั้น จะกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง พยายามเรียกร้องสิทธิต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของสังคมในแบบ Modernization หรือ Westernization แต่ขาดการพัฒนา (Development) ทางการเมือง อย่างไรก็ตาม บทความนี้ก็สามารถครอบคลุมการเคลื่อนไหวทางความคิดและกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มอิทธิพล (pressure groups) เหล่านี้ได้ค่อนข้างกว้างขวาง โดยผ่านการรวบรวมเอกสารที่นักเรียนนักศึกษาอาจารย์จัดทำขึ้นในวาระต่างๆ ไว้ได้เป็นจำนวนมาก ทั้งยังอธิบายเนื้อหาสาระของบทความและสถานะของเอกสารเหล่านั้นให้ทราบด้วย

³³ ระดม วงษ์น้อม, “นักเรียน นิสิต นักศึกษา กับการเมืองไทย,” (พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารมิตรสัมพันธ์ ฉบับที่ 2 มกราคม-กุมภาพันธ์ 2517, หน้า 1-67), ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, รัฐศาสตร์-การเมือง: รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ.2516-2525(กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 323-387.

มากกว่าที่จะเอ่ยถึงชื่อบุคคล ชื่อบทความ หรือชื่อวารสารเพียงอย่างเดียว เหมือนงานอีกจำนวนมาก มักทำกัน และยังอธิบายถึงกิจกรรมที่นักศึกษากระทำในทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราว 5 ปี ก่อน 14 ตุลา ไว้ด้วย

นอกจากนี้ยังปรากฏงานเชิงบันทึกความทรงจำของนักศึกษาที่มีบทบาทในห้วงขณะนั้นอีก มาก เช่น³⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, มหาวิทยาลัยชีวิต; ธีรยุทธ บุญมี, ส่วนหนึ่งของความทรงจำ 20 ปี 14 ตุลา : แลไปข้างหน้า และที่พิมพ์ออกมาในวาระครบรอบ 30 ปี 14 ตุลา เช่น จรัส ดิษฐาอภิชัย, ก่อนจะถึง 14 ตุลา; ธัญญา ชุนชฎาธาร, บันทึก 1 ใน 13 กบฏรัฐธรรมนูญ เรื่องบอกเล่าก่อนถึงวัน 14 ตุลา 16; ศิลา โคมฉาย, เล่าความจริงขบวนการนักศึกษารามคำแหงยุคต้น 2514-2519. และเรื่อง ปุ่มประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 1: ก่อเกิดขบวนการ (นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ บก.) โดยรวมแล้วจะพบว่างานเชิงบันทึกความทรงจำเหล่านี้จะเริ่มประเด็นและมีโครงเรื่องที่คล้ายกัน คือ ประเทศกับการมีรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2511 การเข้าไปสัมพันธ์หรือรับรู้เรื่องการเลือกตั้งปี พ.ศ.2512 ปัญหาของประเทศที่ทำให้คนเข้าไปยุ่งเกี่ยวทั้งการเข้าร่วมทางความคิดกับกลุ่มอิสระต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา และการเข้าร่วมชุมนุมประท้วง กระทั่งถึงเหตุการณ์ “14 ตุลา” แต่ประเด็นที่เห็นได้ชัดคือ ในหลายปีของการเคลื่อนไหวทางความคิดและกิจกรรมด้านต่างๆ ของนักศึกษาเหล่านี้ เราจะไม่เห็นปฏิสัมพันธ์จากกลไกอำนาจรัฐ ยกเว้นในการชุมนุมเดินขบวน

สำหรับงานศึกษาวิจัยทางวิชาการที่ดีที่สุดและเป็นฉบับล่าสุดที่มีอยู่ในสังคมวิชาการเกี่ยวกับ บทบาทของนิสิตนักศึกษานั้น เป็นงานของประจักษ์ ก้องกีรติ “ก่อนจะถึง 14 ตุลาฯ: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. 2506-2516)” (2545)³⁵ ทั้งนี้ผู้ศึกษาไม่ได้ศึกษาถึงกระบวนการก่อตัวเป็นกลุ่มพลังกดดันและ

³⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, มหาวิทยาลัยชีวิต(กรุงเทพฯ: กำแพง, 2534); ธีรยุทธ บุญมี, ส่วนหนึ่งของความทรงจำ 20 ปี 14 ตุลา: แลไปข้างหน้า(กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2537); จรัส ดิษฐาอภิชัย, ก่อนจะถึง 14 ตุลา (กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2546); ธัญญา ชุนชฎาธาร, บันทึก 1 ใน 13 กบฏรัฐธรรมนูญ เรื่องบอกเล่าก่อนถึงวัน 14 ตุลา 16(กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิชาการ 14 ตุลา, 2546); ศิลา โคมฉาย, เล่าความจริงขบวนการนักศึกษารามคำแหงยุคต้น 2514-2519(กรุงเทพฯ : สายธาร, 2546); นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, บรรณาธิการ, ปุ่มประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 1: ก่อเกิดขบวนการ(กรุงเทพฯ: อัลฟามีเลียนเนียม, 2546).

³⁵ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ก่อนจะถึง 14 ตุลาฯ: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ.2506-2516),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545) ในที่นี้ใช้ฉบับตีพิมพ์แล้ว คือ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548).

เคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นหลัก อย่างที่เคยมีการศึกษาและอธิบาย โดยเฉพาะจากกลุ่มหนังสือประเภทบันทึกความทรงจำ หรือสารคดีทางการเมือง ที่เน้นนิสิตนักศึกษาเป็นตัวเอกของเรื่องในวาระเหตุการณ์ทางการเมืองต่างๆ หากทว่า ผู้ศึกษาได้ใช้กรอบการศึกษาด้านการเมืองวัฒนธรรม (Cultural Politics) และการศึกษาวาทกรรม (Discourse) มาเป็นวิธีการศึกษา จึงก่อให้เกิดการประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแบบแผนความประพฤติ ทักษะคติ และวัฒนธรรม ของนักศึกษาและปัญญาชนในยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์-จอมพลถนอม หรือ ทศวรรษ 2500 ถึงกลางทศวรรษ 2510 ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยรวมเห็นได้ว่า คำถามพื้นฐานของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ ทำไมนักศึกษาซึ่งกล่าวว่าเป็นกำลังอยู่ในยุคสายลมแสงแดด หรือยุคแสวงหา นั้น จึงกลายเป็นกลุ่มพลังกดดันทางการเมืองได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลาไม่กี่ปีก่อน “14 ตุลา” และทำไมในขณะของเหตุการณ์นั้น พระราชหัตถเลขาเสถียรราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 จึงได้รับการคัดสรรเป็นสาระสำคัญในหน้าแรกของเอกสารของกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ

โดยสรุป งานของกลุ่มศึกษาเกี่ยวกับ “14 ตุลาคม 2516” นั้น ด้านหนึ่งคือการอธิบายในแง่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ แต่สภาพทางการเมืองกลับค่อนข้างไม่ปรับเปลี่ยน อีกด้านอธิบายถึงปัจจัยของความแตกแยกภายในของกลุ่มผู้นำทางการเมือง อีกด้านอธิบายถึงพลวัตของนิสิตนักศึกษา ซึ่งทั้งหมดนั้นนำมาสู่การยุติของ “สมัยเผด็จการทหาร” หรือ “ระบอบปฏิวัติ” โดยสิ่งที่ขาดหายไปหรือแทบไม่ได้รับความใส่ใจก็คือ ตัวตนและบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ในฐานะ “ผู้นำ” ฝ่ายบริหาร ทั้งนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะปฏิวัติ

7. กลุ่มศึกษาเชิงวิวัฒนาการ/ประวัติศาสตร์การเมืองไทย

หนังสือที่เขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยโดยรวมนั้น การบรรยายตั้งแต่ช่วงยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ รัชชระวัต จนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 โดยทั่วไปมีลักษณะใกล้เคียงกัน จะแตกต่างกันในรายละเอียดหรือมุมมองต่อประเด็นอยู่บ้าง กล่าวคือ ยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ องค์ความรู้จากงานของทักษ์ เถลิ้มเตียรณ เรื่องพ่อขุนอุปถัมภ์และประชาธิปไตยแบบไทย เป็นคำอธิบายกระแสหลัก ถัดจากนั้น จะข้ามไปยังหัวข้อเรื่อง “14 ตุลา” ซึ่งแนวทางจากบทความของเบเนดิก แอนเดอร์สัน และของเสนห์ จามริก ที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมในช่วงระยะยาว ทั้งนี้เรื่องสงครามอินโดจีนและบทบาทสหรัฐฯในการสนับสนุนรัฐบาลทหารไทย และการเคลื่อนไหวทางความคิดและกิจกรรมทางสังคมการเมือง ก็จะเป็นส่วนขยาย ในส่วนงานของ

นักวิชาการไทยที่เป็นไปตามแนวทางนี้ เช่น³⁶ ลิขิต ชีรเวทิน เรื่อง “วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย” ที่พื้นที่บทที่ 8 เป็นการอุทิศให้กับการสุรประบบพ่อนอุปถัมภ์แบบเผด็จการของทักษ์ บทที่ 9 ตอน “14 ตุลา” นั้น เป็นไปตามแนวทางศึกษาของเบนเนดิก แอนเดอร์สัน และของเสนห์ จามริก ส่วนงานของพรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม เรื่อง “ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เล่ม 1” นั้น บทที่ 6 เป็นเรื่องยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอม ทว่าพื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นเรื่องเกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์ ส่วนจอมพลถนอมนั้นอยู่ภายใต้หัวข้อย่อยสุดท้ายเรื่อง “สังคมไทยภายหลังอสังกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516”

ส่วนงานในภาษาอังกฤษ เช่น David K. Wyatt, “Thailand: A Short History”³⁷ งานเล่มนี้ครอบคลุมเรื่องตั้งแต่จุดเริ่มของคนไทย มาจนถึงสมัยรัฐบาลพลเอกเปรมในปี พ.ศ.2525 โดยในบทที่ 10 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายให้ชื่อว่า “การพัฒนาและการปฏิวัติ, 2500-2525” ทั้งนี้หัวข้อย่อยแรกเป็นเรื่องระบบสฤษดิ์ หัวข้อต่อมาเน้นเรื่องสงครามเวียดนาม ระหว่างปี พ.ศ.2506-2516 ซึ่งก็คือสมัยรัฐบาลจอมพลถนอมนั่นเอง และตามมาด้วยเหตุการณ์ “14 ตุลา” ซึ่งเป็นผลทางสังคมและการเมืองของการพัฒนานั้นเอง ถัดนั้นเป็นเรื่องช่วงประชาธิปไตยสั้นๆ 3 ปี และสถานการณ์ของความไม่แน่นอนทางการเมืองจากปี พ.ศ.2519

งานของ Joseph J. Wright, “The Balancing Act: A History of Modern Thailand”³⁸ งานเขียนนี้นำเสนอในแบบภาพรวมของประวัติการเมืองไทยสมัยใหม่ โดยนักวิชาการอิสระที่เคยเป็นอาสาสมัครอเมริกันในไทยปีเหตุการณ์ “14 ตุลา” ในบทที่ 13 ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงการอสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ในปี พ.ศ.2506 นั้น ผู้เขียนใช้พระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางในการเดินเรื่องในหัวข้อ “New King, New Kingship” ซึ่งหาก พิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วก็คือการเดินเรื่องตามงานบทที่ว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์นี้ของทักษ์ เจลิมเตียร์มนั่นเอง ส่วนบทต่อมา บทที่ 14 นั้น จะมุ่งเน้นไปที่เรื่องขบวนการนักศึกษาและรายละเอียดเชิงเหตุการณ์ของ “14 ตุลา” โดยจอมพลถนอม-จอมพลประภาส และโดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวลือและความยิ่งใหญ่ของพันเอกฉรงค์ กิตติขจร ได้รับพื้นที่เป็นเสมือนส่วนนำของบทในสองหน้าแรกเท่านั้น

³⁶ ลิขิต ชีรเวทิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 6(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541); พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, ประวัติศาสตร์สมัยใหม่, เล่ม 1(กรุงเทพฯ: โอเคียนสโคร์, 2535).

³⁷ David K. Wyatt, Thailand: A Short History (Bangkok: Suriwong Book Center, 1984).

³⁸ Joseph J. Wright, The Balancing Act: A History of Modern Thailand(Bangkok: Asia Book, 1991).

งานของ Chris Baker and Pasuk Phongpaichit เรื่อง *"A History of Thailand"* (2005)³⁹ กล่าวได้ว่าเป็นการนำเสนอภาพรวมของประวัติศาสตร์ไทย ที่มีความแตกต่างบางประการจากแนวทางทั่วไปดังปรากฏในหนังสือที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว กล่าวคือ หนังสือนี้ไม่พยายามที่จะเน้นภาพการเมืองที่รวมศูนย์อยู่ที่การจัดตั้งและการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล หรือการเมืองระดับชาติเท่านั้น แต่หนังสือนี้ได้พยายามที่จะศึกษาถึงกลุ่มและการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในเชิงพัฒนาการ รวมทั้งแนวความคิดและอุดมการณ์ของแต่ละฝ่ายด้วย ซึ่งมีลักษณะการศึกษาในแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง บทที่เกี่ยวกับสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร มี 2 บท ได้แก่ บทที่ 6 ว่าด้วยยุคสมัยอเมริกันและการพัฒนาในยุคทศวรรษ 1940 ถึง 1960 และบทที่ 7 ว่าด้วย อุดมการณ์ในยุคทศวรรษเดียวกัน ทั้งสองบทได้แสดงให้เห็นว่า บทบาทของสหรัฐฯ ตั้งแต่เริ่มต้นสงครามเย็น ส่งผลกระทบต่อไทยในทุกด้าน ทั้งด้านรัฐบาลที่ได้พัฒนาเป็นรัฐบาลเผด็จการทหาร สงครามที่อยู่นอกประเทศได้พัฒนาเป็นสงครามกลางเมืองภายในประเทศ มีผลต่อชาวไร่ชาวนาที่ถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการตลาด ชนบทและเมืองเกิดช่องว่างมากขึ้น พัฒนาการของบทบาทพระมหากษัตริย์กับการพัฒนาและอื่นๆ บทบาทของนิสิตนักศึกษา พลังของฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา และจบลงด้วยการทำลายล้างชีวิตในปี พ.ศ.2519 อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงผู้นำและจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่างๆ ชื่อและรายละเอียดในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ยังเป็นเนื้อหาที่สำคัญ แล้วตามมาด้วยความเปลี่ยนแปลงในตุลาคม พ.ศ.2516

หนังสือ *"A History of Thailand"* เล่มนี้ กล่าวได้ว่ามีฐานของเนื้อหามาจากหนังสือของทั้งสองเรื่อง *"เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ"*⁴⁰ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2539 พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงเพิ่มเติม พ.ศ.2546) ซึ่งเป็นงานแปลจากภาษาอังกฤษของทั้งสองเองในเรื่อง *"Thailand: Economy and Politics"* เพียงแต่ว่าในหนังสือ *"A History of Thailand"* ต้องเพิ่มบทว่าด้วยยุคก่อนกรุงเทพฯ และจัดเรียงระบบเนื้อหาใหม่ให้กระชับกว่า ดังนั้น เนื้อหาเกี่ยวกับจอมพลถนอม กิตติขจรในหนังสือ *"เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ"* จึงไม่ได้มีความแตกต่างออกไปจากเดิม

บทสรุป

จากการศึกษาบททวนวรรณกรรม พบว่า งานศึกษาทั้ง 7 กลุ่มข้างต้น ซึ่งครอบคลุมเรื่องของบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ระหว่างปี พ.ศ.2506-2516 โดยรวมตั้งแต่ต้นจนถึงปีแห่งการยุติบทบาทนั้น ปรากฏช่องว่างหรือความขาดแคลนองค์ความรู้ต่อเรื่องบทบาทของจอมพล

³⁹ Chris Baker and Pasuk Phongpaichit, *A History of Thailand*(New York: Cambridge University Press, 2005).

⁴⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, พิมพ์ครั้งที่ 3(เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2546).

ถนอม กิตติขจรนี้เป็นอย่างยิ่ง งานทั้ง 7 กลุ่มได้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของ “วิธีการศึกษา” ร่วมกันสองประการว่า ประการแรก คือ ความพยายามที่จะศึกษาถึงสภาพการณ์ทางสังคมการเมืองของยุคสมัยก่อนหน้าจอมพลถนอม กิตติขจร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ว่าเหตุใดจึงสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองได้อย่างเด็ดขาด และสามารถเริ่มโครงการพัฒนาในด้านต่างๆ ได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งนำมาสู่ประการที่สองคือ การศึกษาเพื่อเข้าใจเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 หรือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 โดยเน้นศึกษาถึงภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง และการปรับเปลี่ยนเป็นพลังทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา ซึ่งโดยวิธีกรนี้ทำให้เกิดการข้ามการศึกษาในสมัยจอมพลถนอมที่มีระยะเวลาถึงหนึ่งทศวรรษในการเมืองไทยไป และทำให้ทศวรรษนี้เกิดความเชื่อที่ว่า “ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”

การข้ามการศึกษาต่อยุคสมัยจอมพลถนอมนี้ ไม่ว่าจะ เป็นเพราะปัจจัยบริบทของผู้ศึกษา โดยเฉพาะปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมากนับแต่เหตุการณ์ “14 ตุลา” เป็นต้นมา หรือปัจจัยจากกรอบและกระแสของการตั้งประเด็นเพื่อการศึกษาที่ตาม คำถามพื้นฐานของวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ 3 ประการอันพึงได้รับการพิจารณา คือ

ประการแรก การศึกษาเพื่อเข้าใจถึงความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลง (Continuities and Changes) นั้น สามารถศึกษาเฉพาะสิ่งที่สมมติว่าเป็น “ต้นเรื่อง” และสิ่งที่สมมติว่าเป็น “ท้ายเรื่อง” แล้วสร้างบทสรุปได้เลยหรือไม่

ประการที่สอง การศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ สามารถที่จะข้ามยุคสมัยที่มีระยะเวลาถึงหนึ่งทศวรรษโดยมีข้อสรุปเพียงว่าเป็นสิ่งที่เหมือนกับสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วง 5 ปีก่อนหน้านั้นได้หรือไม่ ทั้งนี้สามารถพิจารณาเปรียบเทียบกับอีกสองยุคสมัยการเมืองไทยก่อนหน้านั้น คือ “ยุคสมัยคณะราษฎร” พ.ศ.2475-2490 และ “ยุคสมัยคณะรัฐประหาร” พ.ศ.2490-2500 ซึ่งในแต่ละยุคสมัยนั้นก็ปรากฏให้เห็นถึงพลวัตทางการเมืองอย่างมากมาย ไม่ว่าจะ เป็นบทบาทของผู้นำทางการเมืองและทหาร บทบาทของนักการเมือง ฯลฯ ท่ามกลางปัจจัยภายนอกประเทศและภายในประเทศ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่มีการแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งนำมาสู่การปรับเปลี่ยนบทบาทและความคิดของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม และ

ประการที่สาม เมื่อศึกษาเพื่อจะเข้าใจการเมืองไทยอย่างแท้จริงนั้น สามารถที่จะเข้าใจโดยปราศจากการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง โครงสร้าง สถาบัน ระบบและกลไกทางการเมืองได้หรือไม่

คำตอบต่อคำถามพื้นฐานทั้ง 3 ข้อนั้นก็คือไม่อาจจะเป็นไปได้ ดังนั้น จากช่องว่างขององค์ความรู้เกี่ยวกับยุคสมัยและบทบาทของจอมพลถนอม กิตติขจร ทั้งในข้อเท็จจริงของการเมืองที่สมัยนี้ก็มีมีการปรับเปลี่ยนระบบและกลไกทางการเมืองอยู่เป็นระยะ ซึ่งในแง่นี้ย่อมแสดงให้เห็นอย่าง

เด่นชัดว่า จอมพลถนอม กิตติขจร ในฐานะผู้นำทางการเมืองนั้น ได้พยายามที่จะดำรงสถานภาพและรักษาอำนาจทางการเมืองไว้อยู่ตลอดเวลาด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ การศึกษาบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอมที่ดำรงตำแหน่งและอำนาจทางการเมืองรวม 10 ปีนี้ ก็ย่อมเป็นการสร้างมิติใหม่ทางองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างสำคัญยิ่ง

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ระหว่าง พ.ศ.2506-2516 ในประเด็นการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ.2506
2. ศึกษาปัจจัยสำคัญที่มีต่อบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร
3. ศึกษาผลกระทบต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยในระหว่าง พ.ศ.2506-2516

1.4 สมมติฐานของการศึกษา

บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร วางอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง เพื่อดำรงรักษาสถานภาพและอำนาจทางการเมือง โดยมีปัจจัยสำคัญ ได้แก่ กองทัพ รัฐธรรมนูญ-รัฐสภา สถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ ปัจจัยภายนอกประเทศทั้งสถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจในยุคสมัยสงครามเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สงครามอินโดจีน หรือ สงครามเวียดนาม รวมทั้งปัจจัยทางการเมืองและสังคมเศรษฐกิจภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มกบฏและกลุ่มผลประโยชน์ ก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจรในระหว่างปี พ.ศ.2506-2516

1.5 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งครอบคลุมระหว่างปี พ.ศ.2506-2516 เป็นสำคัญ กล่าวคือ นับตั้งแต่การขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2506 จนถึงการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ทั้งนี้รวมถึงในช่วงการดำรงตำแหน่งเป็น “หัวหน้าคณะปฏิวัติ” หรือ “ประธานสภาบริหารคณะปฏิวัติ” ระหว่างวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 ถึงวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2515 ด้วย โดยเน้นศึกษาบทบาททางการเมืองในระดับชาติ สำหรับปัจจัยภายนอกประเทศและปัจจัยภายในประเทศนั้น จะเป็นการศึกษาเฉพาะประเด็นปัญหาและปัจจัยที่สำคัญ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร

1.6 วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวិทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ โดยการศึกษาจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง เอกสารที่สำคัญ ได้แก่ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร รายงานการประชุมรัฐสภา เอกสารในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยเฉพาะเอกสารชุด “ประมวลง่าวเหตุการณ์สำคัญ” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 ถึง พ.ศ.2516 ราชกิจจานุเบกษา หนังสือพิมพ์ และเอกสารกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ตลอดจนทั้งจาก หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยสถานที่ค้นคว้าที่สำคัญ ได้แก่ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ห้องสมุดรัฐสภา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดปริทัศน์ มนยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุด National University of Singapore ห้องสมุด Institute of Southeast Asian Studies (NUS) และห้องสมุด Kyoto University นอกจากนี้ ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ที่ใกล้ชิดกับยุคสมัยนี้บางท่านอีกด้วย

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจปัจจัยของการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพลถนอม กิตติขจรเมื่อปี พ.ศ.2506
2. ทำให้เข้าใจบทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร อย่างละเอียดลึกซึ้งและอย่างมีพลวัตในช่วงขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมือง ระหว่าง พ.ศ.2506-2516
3. ทำให้เข้าใจสัมพันธภาพทางการเมือง ทั้งเชิงบุคคล เชิงสถาบันและกลุ่มฝ่ายต่างๆ ในการเมืองไทย เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ กองทัพ รัฐธรรมนูญ รัฐสภา กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มกดดันทางการเมือง
4. ทำให้เข้าใจสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยในยุคสมัยที่ศึกษามากยิ่งขึ้น
5. ทำให้เข้าใจสภาพการณ์การสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจรเมื่อปี พ.ศ.2516

1.8 เกี่ยวกับคำและความหมาย

สงครามเวียดนาม และ สงครามอินโดจีน:

ชื่อของสงครามทั้งสองในยุคสมัยการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หากพิจารณาอาณาบริเวณที่ปรากฏตามชื่อ คือ สงครามเวียดนาม (Vietnam War) ย่อมหมายถึงสงครามที่เกิดขึ้นในประเทศ

เวียดนามนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และมีระดับการต่อสู้ที่รุนแรงนับจากสงครามที่เดือนเบียนฟู ปี พ.ศ.2497 ซึ่งกองทัพคอมมิวนิสต์เวียดนามได้ชัยชนะในการทำสงครามเพื่อเอกราชเวียดนามจากกองทัพฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคม ซึ่งผลของสงครามครั้งนี้ทำให้เวียดนามต้องแบ่งออกเป็น 2 ประเทศ โดยใช้เส้นขนานที่ 17 เป็นเขตแบ่ง คือ ประเทศที่เรียกกันทั่วไปว่าประเทศ “เวียดนามเหนือ” (North Vietnam) หรือ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (Democratic Republic of Vietnam) ซึ่งปกครองประเทศโดยพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม กับ ประเทศ “เวียดนามใต้” (South Vietnam) หรือ ประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม (Republic of Vietnam) ซึ่งมีระบอบการปกครองแบบประธานาธิบดี ภายใต้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา โดยทั้งสองประเทศจะรวมกันเป็นประเทศ “เวียดนาม” อีกครั้งจากชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามเมื่อปี พ.ศ.2518 โดยมีชื่อประเทศอย่างเป็นทางการว่า ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (Socialist Republic of Vietnam) มาจนถึงปัจจุบัน

สงครามอินโดจีน (Indochina War) ซึ่งเป็นสงครามต่อสู้เพื่อเอกราชของ 3 ประเทศภายใต้การปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศสนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ประเทศเวียดนาม ลาว และ กัมพูชา

อย่างไรก็ตาม คำว่า *สงครามเวียดนาม* นั้นโดยทั่วไปก็เข้าใจกันด้วยว่าหมายถึงอาณานิคมของการทำสงครามที่ครอบคลุมพื้นที่ของกลุ่มประเทศอินโดจีน คือ เวียดนาม ลาว และ กัมพูชา และรวมทั้งไทย ซึ่งได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสงครามนี้ทั้งโดยเปิดเผยและไม่เปิดเผย ด้วยการสนับสนุนอย่างสำคัญยิ่งจากสหรัฐอเมริกา ดังนั้น คำว่า *สงครามเวียดนาม* ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงใช้ในความหมายทั้งสองแบบ คือแบบจำกัดพื้นที่ของเวียดนามโดยเฉพาะ และแบบที่ครอบคลุมอาณานิคมในความหมาย *สงครามอินโดจีน* ด้วย

เวียดนาม

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้คำว่า *เวียดนาม* สะกดด้วย ค ตามที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน สำหรับเอกสารและหนังสือ หนังสือพิมพ์ในยุคที่ศึกษานั้น โดยทั่วไปใช้ ค คือ *เวียดนาม* แต่ก็มีข้อสังเกตด้วยว่า บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรีในช่วงทศวรรษครึ่งระหว่างปี พ.ศ.2500-2516 ก็ใช้ทั้ง ค และ ต สลับกันไป อันแสดงให้เห็นถึงความยังไม่ลงตัวต่อการใช้คำในยุคสมัยที่ศึกษา

จีนแดง และ จีนคอมมิวนิสต์

จีนแดง และ จีนคอมมิวนิสต์ เป็นชื่อที่ผู้นำทางทหารและทางการเมืองของไทย ใช้เรียกประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน (People's Republic of China) นับแต่ประเทศนี้เปลี่ยนระบอบการปกครองจากสาธารณรัฐเป็นระบอบสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์เมื่อปี พ.ศ.2492

จีนคอมมิวนิสต์ นั้นก็เป็นชื่อที่รัฐบาลไทยนับแต่การรัฐประหารโดยคณะปฏิวัติปี 2501 ใช้เรียกประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนในลักษณะที่เป็นทางการอีกด้วย ดังปรากฏในประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 53 ลงวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2502 โดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติ มีเนื้อหาระบุ “ห้ามมิให้นำสินค้าที่ผลิต หรือมีกำเนิดในประเทศจีนคอมมิวนิสต์ เข้ามาจำหน่ายในประเทศไทย”

ดังนั้น การใช้คำว่า จีนแดง และ จีนคอมมิวนิสต์ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็หมายถึง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ก็มีการแปรเปลี่ยนของคำด้วยว่า ในปัจจุบัน ทั้งรัฐบาลและประชาชนไทยเรียกประเทศว่า จีน นั้น หมายถึงประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งอดีตคือ จีนแดง หรือ จีนคอมมิวนิสต์ ซึ่งคำนี้จะใช้กันอย่างชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับนับแต่สิ้นสุดสงครามเย็นและเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างสองประเทศในช่วงทศวรรษ 2530

จีน, จีนก๊กมินตั๋ง, จีนคณะชาติ และ ไต้หวัน

จีน หมายถึงประเทศจีนทั้งหมด ไม่ว่าจะปกครองในสมัยจักรพรรดิราชวงศ์ต่างๆ หรือเมื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศเป็นสาธารณรัฐเมื่อปี พ.ศ.2454 (ค.ศ.1911) และเมื่อมีการต่อสู้ทางการเมืองและอาวุธในประเทศจีน ไทยและรวมทั้งใน โลกภาษาอังกฤษเรียกรัฐบาลที่ปกครองประเทศในช่วงนั้นว่า รัฐบาลก๊กมินตั๋ง ซึ่งเป็นรัฐบาลของพรรคการเมืองที่ชื่อ ก๊กมินตั๋ง ส่วนอีกฝ่ายเรียกว่า พรรคคอมมิวนิสต์จีน หรือ จีนคอมมิวนิสต์ กระทั่งเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะเหนือแผ่นดินจีนทั้งหมดในปี พ.ศ.2492 ฝ่ายรัฐบาลก๊กมินตั๋งได้อพยพมาตั้งรัฐบาลของตนเองใหม่ที่เกาะไต้หวัน ไทยจะเรียกว่า รัฐบาลจีนคณะชาติ หรือรัฐบาลของพรรคก๊กมินตั๋งนั่นเอง ส่วนเกาะไต้หวัน นั้น ก็ถูกให้ความหมายว่าหมายถึงประเทศที่ชื่อว่า สาธารณรัฐจีน (Republic of China) หรือเรียกสั้นๆ ว่า จีน

แต่ในปัจจุบัน เนื่องจากคำว่า จีน หมายถึงประเทศ จีนแดง หรือ สาธารณรัฐประชาชนจีน จึงนิยมเรียกประเทศนี้ว่าประเทศไต้หวัน มากกว่าที่จะเรียกชื่อเต็มว่า สาธารณรัฐจีน ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะใช้คำว่า รัฐบาลจีนคณะชาติ หมายถึงรัฐบาลประเทศสาธารณรัฐจีน และ ไต้หวัน หมายถึงชื่อประเทศนี้ด้วย

ยศของ 3 นายทหาร

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมีความเกี่ยวข้องกับนายทหาร 3 นายเป็นอย่างมาก คือ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลประภาส จารุเสถียร แต่เนื่องจากว่ายศทางทหารจะมี

การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเมื่อกล่าวถึงนายทหารทั้งสามนี้ในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้น หากเป็นการกล่าวถึงบุคคลนั้นๆ ในลักษณะทั่วไป จะระบุยศสูงสุดว่า “จอมพล” ทั้งจอมพลสฤษดิ์ และจอมพลถนอม แต่ถ้าหากว่า ผู้เขียนประสงค์ที่จะเน้นสถานภาพด้านยศของแต่ละท่านในขณะนั้น ก็จะระบุยศจริงในปีที่กล่าวถึง หรือทำวงเล็บไว้ข้างหลังชื่อ เช่น จอมพลถนอม กิตติขจร (พลโท) เป็นต้น

สำหรับประกาศ จารุเสถียรนั้น จะได้รับยศจอมพลในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2516 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของการอยู่ในอำนาจทางการเมืองอันยาวนานนี้ เพื่อที่จะให้เห็นความแตกต่างทางสถานภาพด้านการทหาร ระหว่างจอมพลถนอมขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด จึงยังคงใช้ยศ พลเอก กับประกาศ กระทั่งในบทที่เกี่ยวกับการอยู่ในอำนาจปีสุดท้ายจึงจะใช้ยศจอมพล กับประกาศ จารุเสถียร